

TÜRKİYE-İTALYA-YUNANİSTAN ÜÇGENİNDE RODOS VE ONİKİ ADA (1911-1930)

Tuğba BELENLİ*

ÖZ

Rodos ve Oniki Ada, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı ülkesine katılmıştır. Bu adalar Meşrutiyet dönemini takip eden savaş ve anlaşmalarla elden çıkmaya başlamıştır. Trablusgarp Savaşı'nda başarısız olan İtalya, bu sırada Rodos ve Oniki Adayı işgal etme fırsatı bulmuştur. Astropalya, 28 Nisan 1912'de, İtalyanların Oniki Adalar grubu içerisinde işgal ettikleri ilk adadır. Bundan sonra Rodos ve son olarak da 20 Mayıs'ta İstanköy Adası işgal edilmiştir. İşgallerden sonra bu adalarda Rumlar, Türkler ve muhacir İtalyanlar bir arada yaşamışlardır. İtalya'nın adalarda kolonizasyon kurma ve adaları İtalyanlaştırma faaliyetleri özellikle adalı Rumlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türk ve Yunan Hükümetleri ise elde edilen barış ve statükoyu bozmaktan çekinmişler ve sessiz kalmaya çalışmışlardır. Bu çalışmada Rodos ve Oniki Adanın 1911-1930 tarihleri arasındaki durumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rodos, Oniki Ada, Ouchy Anlaşması, Mussolini, Venizelos.

RHODES AND DODECANESE IN TURKEY-GREECE-ITALY TRIANGLE (1911-1930)

ABSTRACT

The Dodecanese Islands participated in the Ottoman territory during the reign of Süleyman the Magnificent. These islands began to get out of hand with the war and agreements following the Constitutional period. At a time when the Battle of Tripoli was beginning to fail, Italy had an opportunity to invade Rhodes and Dodecanese. Astropalya is the first island occupied by the Italians in the Dodecanese and was

* Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD, E-posta: tbelenli@gazi.edu.tr

occupied on 28 April 1912. After that, Rhodes and lastly on 20 May the Istanköy island was occupied. After the occupations, the Greeks, Turks and the refugee Italians lived together in these islands. Italy's colonization and the Italianisation activities of the islands have been negatively affected by Greek islanders. The Turkish and Greek governments were afraid of breaking the peace and status quo that they achieved and tried to remain silent. In this study, Rhodes and the Dodecanese's situation between 1911 and 1930 was examined.

Keywords: , Rhodes, Dodecanese, Ouchy Agreement, Mussolini, Venizelos.

Giriş

Jeopolitik konum ve iklim ülkelerin tarihini ve siyasi faaliyetlerini her zaman etkilemiştir. 1930'lu yıllarda Avrupalıların dünyanın en büyük kısmını hâkimiyetleri altına almalarına yardım eden sebepler, iklim ve kıtalarının jeolojik vaziyetleri olarak görülmektedir. İngiltere, Hollanda ve Venedik bataklıkları ile bütün Ege* Adaları, Avrupa kıtasında bağımsız politik güçlerin yükselmesi için tabiatın hazırladığı sahalardan bir tanesidir.¹

Ege Denizinde, bir kaynağa göre 3.000 kadar ada ve ada görünümü kara parçası,² başka bir kaynağa göre ise 1.800 civarında ada³ olup, burası Anadolu toprakları ile Balkanlar'ın kesişme noktasında olması nedeniyle stratejik olarak oldukça önemlidir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde genel olarak kuzey ve doğusunda Türklerin, batı ve güneyinde ise Yunanların daha güçlü olduğu bu denizde⁴ meskûn olan adalar “**Akşam**” gazetesinde şöyle sıralanmıştır: Semadirek, Gökçeada, Limni, Bozcaada, Bozbaba, Midilli, Yunre (Cunda),

* “Ege”, Adalar Denizindeki adalara Milattan 3.000 yıl önce yerleşmiş Türk aslından gelme insanların adıdır. O zaman Girit Adası bunların elinde idi ve gene o zamanlarda Korent körfezini geçen Akalar, tarihte “*Achaide*” olarak yazılıdır ve Egelilerin ırkdaşlarıdır, Mora mıntukasına yerleşerek Misen şehrini payitaht tutmuşlardır. Ecnebi dillerindeki “*La civilisation Egeenne*” tabiri Egelilere aittir. Yunanistan denilen kıtayı ilk zapt edenler de bu Akalardır. “Ege” büyük birader veya abla demek olan “ekeden eciden” den ibaret Türkçe kelimeler olmak üzere tespit olunmuştur (“*Ege Vapuru- Seyrisefainin Aldığı Yeni Vapur Geliyor*”, **Vakit**, 31.7.1930, s. 3).

¹ Hendrik Van Leon, “*Herkesin Sorduğu Bir Sual: Avrupa Niçin Dünyaya Hakimdir?*”, **Ulus**, 3.7.1937, s. 9.

² Cemalettin Taşkırın, **Oniki Ada, Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 15.

³ Cevdet Küçük (Ed.), **Türk Hakimiyetinde Ege Adaları Yönetimi**, SAEMK Yayınları, Ankara 2002, s. 1.

⁴ **Balkan Harbi Kronolojisi**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 86; Bilal Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler, 1912-1913**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1976, s. LIII'den nakleden; Hüsnü Özlü, “*Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25 (2012-Güz/Autumn), ss. 9-32, s. 11-12.

İpsara, Sakız, Karyot, Furn, Patmos, Lipsi, Leros, Kilimli, Astropalya, İstanköy, İncirli, Sömbeki, İlyaki, Hergit, Rodos, Kerpe, Kaşot, Sisam ve Taşos. Bu adalardan, Sisam ve Taşos hariç, diğerleri Meşrutiyetin ilanında “Cezair-i Bahr-i Sefid” vilayetine dâhildir. Vilayet merkezi Rodos*, Sakız, Midilli, Limni olmak üzere dört sancaktan ve bunlara bağlı on sekiz kaza ile on dokuz nahiyeden ibarettir. Bir dönem Kıbrıs da bu idari teşkilata dâhil olmuştur. Vilayetin merkezi Sultan Abdülhamid’in son devirlerinde kâh Sakız kâh Rodos olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, Sultan Beyazıt ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında Osmanlı ülkesine katılan bu adalar, Meşrutiyeti takip eden süreçteki savaş ve anlaşmalarla işgale uğramıştır⁵.

Sınırlarını belirtmek gerekirse, Gökçeada’dan Meis’e kadar Anadolu sahillerindeki adalara “Cezâir-i Bahr-i Sefid” denilmiştir. Oniki Ada tabiri ise buraların 1912 yılında İtalya tarafından işgalinden sonra Yunanca “Dodecanissas” kelimesinin tercümesi olarak kullanılmıştır. Bu ifade Rodos dışındaki şu on iki adayı kapsamaktadır; Patmos, Lipsi, Leros, Kilimli, İstanköy, Astropalya, İncirli, İlyaki, Sömbeki, Herke, Kerpe ve Kaşot.⁶ Oniki Ada ifadesi zamanla resmi ve gayri resmi alanda benimsenmiş, özellikle adalarda

* Rodos Adası, Haçlı ordularına yardımcılarıyla tanınmış ve Hristiyanların Adalar Denizindeki korsanlık merkezi durumundaki ada, İstanbul’dan Mısır’a giden deniz yolu üstünde kesici bir konumda olup, Suriye’yi de tehdit etmiştir. Osmanlı Devleti de Akdeniz’de sözü geçen bir devlet olmak için bu adayı fethetmiştir (Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi I**, (Düz.: Metin Hasırcı), Emir Yayınları, İstanbul 1999, s. 157). Öyle ki, Belgrad ve Rodos’un fethi ile devletin Batı’ya hem karadan hem de denizden ilerleme yolları açılmıştır (Rasim, **a.g.e.**, s. 159). Akdeniz hâkimiyeti için önemli olmasının yanında ada, oldukça işlek bir yol olan Kahire-İstanbul deniz yolu üzerinde Hristiyanlığın ileri karakolu durumundayken, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 20 Aralık 1522’de Rodos şövalyelerinin teslim olmasıyla ele geçirilmiştir. Kanuni, Rodos şövalyelerinin başı olan Philippe Villiers de l’Isle-Adam ile görüşerek şövalyelerin adayı terketmesine izin vermiş, 2 Ocak 1523’de adına hutbe okutup şehre nizam vermiştir (Feridun Emecen, “*Süleyman I*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 38, s. 63, 64). Rodos Adasında Osmanlı dönemine kadar St. John şövalyelerinin hâkim olması, ileride İtalya’nın kendisini bu adanın meşru mirasçısı olarak görmesine neden olacaktır (CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918’den nakleden; İsmail Ediz, “*İtalya’nın Oniki Ada’yı İşgali ve Güney Arnavutluk Sorunu (1912-1918)*”, **Akademik İncelemeler Dergisi** (Journal of Academic Inquiries) Cilt: 11, Sayı: 1, Yıl: 2016, ss. 35-59, s. 37).

⁵ “*Günün Ansiklopedisi: Ege Adaları*”, **Akşam**, 3.5.1941, s. 8. Refik Halid Karay, bütün denizlere “bahr” sözcüğü yakıştırıldığı halde nedense Ege Denzine öz Türkçe “Adalar Denizi” adının verilmesine dikkat çeker ve oradaki vilayetin isminin de “Cezâir-i Bahr-i Sefid” olduğunu belirtir. O devirde adaların hepsi de denizle beraber Türklerin elinde olmasına rağmen “*Neden Adalar Denizi vilayeti dememiştik, hikmetine akıl ermez. Daha şahane bir söz olmaz mıydı?*” diye sorar (Refik Halid Karay, “*Hafta Konuşması-Bir Harita ve Zarf Üstünde Gezinti*”, **Tan**, 16.1.1944, s. 7).

⁶ Şerafettin Turan, “*Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*”, **Bellekten**, TTK Yayınları, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ankara, Yıl: 1965, Ocak, ss. 77-119, s. 77.

1849 yılında eyalet teşkilatının oluşturulmasından sonra Osmanlı belgelerinde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.⁷ Bazı kaynaklarda yer alan “13 Ada” ifadesi, Sevr ve Lozan Antlaşmaları sırasında Meis Adasının da İtalya’ya verilmesiyle on iki olan ada sayısının on üçe çıkmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunlara Rodos eklendiği için Oniki Adaya “14 Ada” dendiği de olmuştur.⁸ Anlaşıldığı üzere Oniki Ada adı verilen adalar grubunda adında geçmesine rağmen on iki adet ada yoktur; adaların büyük olanları sayılırsa on dört, hepsi sayılırsa yirmiden fazla ada ve adacık vardır. Buradaki Oniki ifadesi, bir iddiaya göre, Osmanlı Devleti’nin gayrimüslim bölgelerde uyguladığı yönetim şeklinden gelmektedir. Bu yönetim şeklinde, her on hane birer temsilci çıkarıp, bu temsilciler de aralarından bölgeyi yönetecek “12 kişilik bir ihtiyar heyeti” seçmektedir. Adalarda da uygulanan bu yönetim şekli dolayısıyla “12 üyeli meclisle yönetilen adalar” ifadesi zamanla “Oniki Ada” ismine dönüşmüştür.⁹

1. Trablusgarp Savaşı ve İtalya’nın Rodos ve Oniki Ada’yı İşgali

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürgeci bir politika izlemeye başlayan İtalya, Osmanlı Devleti’nin egemenliği altındaki Akdeniz ve çevresiyle ilgileniyordu. 1882 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan ile imzaladığı “Üçlü İttifak” anlaşmasıyla Doğu Akdeniz’deki sömürge bölgelerini ele geçirme hususunda Bismarck’ın desteğini sağlarken, 1887’de İngiltere ile yaptığı bir anlaşma ile de Ege’de dengelerin değişmesi durumunda İngiltere’nin desteğini elde etmiştir.¹⁰

Bu döneme kadar ihtiyatlı bir şekilde Osmanlı ile savaşmaktan kaçınan İtalya, Kuzey Afrika’daki isteklerini ılımlı bir şekilde kabul ettirebileceği düşüncesindeydi. Diğer büyük devletlere göre görece güçsüz bir durumda olan İtalya için, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü devam ettirmesi, dağılması durumunda pay kapma şansı en az kendisinde olduğundan, daha tercih edilir bir durumdu. Fakat 1911 yılına gelindiğinde İtalya, Trablusgarp’a saldırmak bu ılımlı politikasını terk etmiştir. Bunun sebepleri şöyle

⁷ Ali Fuat Örenç, **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 26.

⁸ Turan, **a.g.m.**, s. 78. Örneğin şu gazete haberinde; “*İtalyanlarla Aramızdaki İhtilaf Lâhiye İtikal Etti-14 Ada Bizimdir İtalyanlara Bırakmayız*”, **Vakit**, 18.9.1929, s. 1. Akşin ise, “*Rodos ve yakınındaki 11 Ege adası*” diyerek bu adaların toplamının Rodos’la birlikte on iki tane olduğunu ifade etmiştir (Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 196).

⁹ Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, **Rodos ve İstanköy Türklerinin Yakın Tarihi-Ege Denizi’nde Yükselen Sessiz Çığlık**, İzmir 2015, s. 9, 1 no’lu dipnot.

¹⁰ Mevlüt Çelebi, “*Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*”, **Bellekten**, TTK Yayınları, Cilt: LXII, Sayı: 233, Ankara, Nisan 1998, ss. 157-206, s. 157.

açıklanabilir; ilk olarak durumu yanlış değerlendiren İtalyan yöneticiler Trablusgarp'ı almanın Balkanlar'da dengeyi bozmayacağını düşündüler, ikincisi 1881'de Fransa'nın Tunus'u işgaliyle İtalya, bölgede devre dışı kaldığını hissetti, üçüncüsü Trablusgarp'ı almak için harekete geçmezse başka büyük bir devletin kendisinden önce bunu yapacağı korkusuna kapıldı, son olarak da İtalya iç politikası, o dönemde ülkeyi yönetenlere başarılı bir sömürge elde etmenin şart olduğunu düşündürüyordu.¹¹ İtalya'yı Trablusgarp'ın işgali için harekete geçiren bir diğer sebep ise, Fas konusunda Fransızların harekete geçmesidir. 1900 yılında Fransa ile gizli bir anlaşma yapan İtalya, Fransa Fas'ta yeni menfaatler elde ederse Trablusgarp'ta harekete geçeceğini Fransa'ya kabul ettirmiştir. Çünkü İtalya'ya göre, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz sahillerindeki vilayetleri kendisini İtalyan toprakları kadar ilgilendirmektedir ve buralara başka bir devletin müdahale etmesini harekete geçmek için yeterli görmektedir.¹²

Hedef coğrafya olarak seçtiği Osmanlı topraklarını ele geçirmek için harekete geçen İtalya, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir ultimatoma vererek saldırdığı Trablusgarp'ta askeri yönden başarılı olamayınca,¹³ büyük devletlerden barış için araya girmelerini istemiş ve bu devletler de 16 Nisan 1912'de Osmanlı Devleti'ne barış hakkındaki görüşlerini sormuşlardır. Osmanlı Devleti bu girişime karşılık, Osmanlı padişahının Trablusgarp ve Bingazi'deki haklarının devam etmesini ve buradaki İtalyan askerlerinin geri çekilmelerini istemiş ve bu şartlarla barış yapılabileceğini bildirmiştir. Bu cevaba çok kızan İtalya, adaların işgaline de Osmanlı Devleti'nin bu cevabı üzerine karar vermiş gibi bir hava estirmiştir.¹⁴ Oysa İtalya çok önceden planladığı adaların işgalini kendince meşru göstermek peşindedir ve işgaldeki asıl amaçları şunlardır;

1. Trablusgarp ve Bingazi'ye denizden giden insan ve malzeme yardımını önlemek,
2. Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak, Trablus ve Bingazi'yi almak için elinde bir koz olarak buraları tutmak,
3. Adaları Anadolu'ya geçiş için bir köprübaşı olarak kullanmak,¹⁵

¹¹ Timothy W. Childs, **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, Çev.: Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008, s. 11.

¹² Hale Şıvgın, **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 21.

¹³ Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalyan İlişkilerini Etkileyen Faktörler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXXI, Bahar 2015, Sayı: 91, ss. 93-130, s. 95.

¹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt: 2, Kıs. I, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 126, 129'dan nakleden; Şıvgın, **a.g.e.**, s. 106, 107.

¹⁵ Turan, **a.g.m.**, s. 86.

4. Trablusgarp'taki zaferin gecikmesi nedeniyle kamuoyunda meydana gelen memnuniyetsizliği gidermek,¹⁶
5. Doğu'da İtalyan ticaretine karşı Osmanlı'nın başlatmayı düşündüğü boykota mani olacak bir baskı yaratmak,¹⁷
6. Adalardaki Osmanlı askeri kuvvetlerinin az olması nedeniyle, buraların işgalinin kolay olması,
7. Anadolu'nun başka bir yerini işgal edilmesine Avrupa Devletlerince izin verilmeyen İtalya'nın zaten aksine de cesaret edememesi,¹⁸

İtalya'nın Rodos'u işgalinin 20. yılında "Corriere Della Sera" gazetesinde Aldo Valori tarafından yayınlanan bir makalede, İtalya Hükümetinin Rodos'a "küçük bir işgal kuvveti" göndermesindeki amacın, o zamanki siyasi sebepler nedeniyle taarruz edilemeyen Türkiye'yi tehdit etmek, Türkiye ve Afrika sahilleri arasındaki kaçakçılığı engellemek ve bu suretle Trablusgarp Savaşının uzayıp gitmesinden dolayı sabırsızlanan İtalya kamuoyunu memnun etmek olduğu ifade edilmiştir. Yine Valori'ye göre; "Trablusgarp Harbi, 18 Teşrinievvel(Ekim) 1912 Lozan Sulhundan sonra da Türk-Arap mukavemetinin devamı dolayısıyla uzayıp gitmekte olduğundan İtalya kendisinde Rodos'ta kalmak hakkını görmüştür". Bu adaların işgali İtalya'ya, adaların turizm bakımından birer inci olması, tarihi mühim hatırate sahip olması, askeri bakımdan Küçük Asya'ya karşı bir askeri üs olması, İtalya'nın doğuda nüfuz ve ticari gelişmesini sağlaması, Karadeniz ve Doğu yollarında bir istinat ve emniyet noktaları olması gibi nedenlerle beklenmedik faydalar da sağlayacaktır. Dolayısıyla bu adaların alınması aslında İtalya'ya o zamanki hükümetin bile beklentilerinin üzerinde fayda sağlamıştır.¹⁹

O dönemde Avusturya dışında kalan diğer devletler İtalya'nın Ege Denizi'nde harekete geçmesini onaylarken,²⁰ kısa zaman sonra Avusturya da işgalin geçici olması ve Avusturya'da yönetimin değişerek İtalya ile iyi münasebetler kurmak isteyen Kont Berchtold'un başa geçmesiyle geri adım atmıştır.²¹ Zaten 20 Şubat 1887'de yenilenen Üçlü İttifak (Avusturya-

¹⁶ Giolitti, "Hatıralar", **Zaman**, 15.8.1935, s. 6'dan nakleden; Necdet Hayta, "Rodos İle 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", **OTAM**, Sayı: 5, 1994, ss. 131-144, s. 132.

¹⁷ **ATAŞE Arşivi**, KIs. 2, Ds. 9, Fhr. 20'den nakleden, İsrail Kurtcephe, "Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyanlarca İşgali", **OTAM**, Sayı: 2, 1991, ss. 201-216, s. 203.

¹⁸ Şıvgın, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁹ **BCA 30.10.0.0.237.600.1/3**, **BCA 30.10.0.0.237.600.1/4**, 6.6.1932.

²⁰ Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 208; Necdet Hayta, **1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, ATAM Yayınları, Ankara 2015, s. 37.

²¹ Turan, **a.g.m.**, s. 87. Fakat Avusturya yine de, diğer Ege adalarını da işgal etmek isteyen İtalya'yı ikaz ederek, bu fikrinden vazgeçirmiştir (M.S. Anderson, **The Eastern Question 1774-1923**, London, 1966, s. 290; Antony di Iorio, **İtalya, Austria-Hungary and the**

Macaristan, Almanya, İtalya) Anlaşmasının 1. maddesi gereğince, İtalya ve Avusturya'dan birisi ya da ikisi Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması imkânsız olduğu noktada Balkanlar ya da Ege sahilleri ve adalarını işgal ederlerse, birbirlerine danışmayı ve karşılıklı telafi yolunu güvence altına almışlardı. Aslında bu anlaşma bu iki devletin Kuzey Afrika konusunda değil ama Oniki Ada konusunda anlaşmıştı göstermekteydi.²²

Astropalya, Oniki Adalar grubu içerisinde ilk işgal edilen ada olup, 28 Nisan 1912'de "Pisa" zırhlısından çıkan bir takım askerle işgal edilmiştir.²³ Böylece rahatça harekete geçen İtalya önce 4 Mayıs'ta Rodos'a girmiş ve 5 Mayıs'ta idareyi ele geçirmiştir. Bundan sonra sırasıyla diğer adaları şu tarihlerde işgal ederek Rodos ve Oniki Adanın işgalini tamamlamıştır; 9 Mayıs'ta Herke, 12 Mayıs'ta Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Leros ve Kilimli, 13 Mayıs'ta Patmos, 16 Mayıs'ta Lipsi, 19 Mayıs'ta Sömbeki ve son olarak 20 Mayıs'ta İstanköy.²⁴

Böylece, Rodos ve Oniki Adanın kendi eline geçmesiyle, İstanbul ve Anadolu sahilleri işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalan Osmanlı Hükümeti'nin adalara karşılık Trablusgarp ve Bingazi'yi kendisine terk edeceğini düşünen İtalya,²⁵ başlattığı işgal harekâtını, Rodos ve Oniki Adada savunma tedbirlerinin yok denecek kadar az olması nedeniyle, son derece zahmetsiz bir şekilde tamamlamıştır. Öyle ki, işgal edilenler arasında en büyük ada olan Rodos'ta bile 960 kişilik Türk kuvveti ve bir kaç eskimiş top bulunurken, diğer adalarda sayıları 30-40 civarında jandarmadan oluşan asayiş karakolları dışında kuvvet yoktur.²⁶ İtalyan kaynaklarına göre; Rodos Adasında 200 kadar

Balkans, 1904-1914, Michigan, 1982, s. 292'den nakleden; Necdet Hayta, "Ege Adaları Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi", Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün (Ed.), **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, İzmir 2014, ss. 23-54, s. 31).

²² Childs, **a.g.e.**, s. 1, 2.

²³ **Sabah**, 30 Nisan 1912, No:8122, s. 1'den nakleden; Hayta, **a.g.e.**, s. 29.

²⁴ Hayta, **a.g.e.**, s. 29-34. Rodos'un fethi hakkındaki İtalyan yorumu için bakınız; **BCA** 30.10.0.0.237.600.1/3, **BCA** 30.10.0.0.237.600.1/4, **BCA** 30.10.0.0.237.600.1/5, **BCA** 30.10.0.0.237.600.1/6, **BCA** 30.10.0.0.237.600.1/7.

²⁵ Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 210.

²⁶ Kurtcephe, **a.g.m.**, s. 215. Oysa dönemin İtalyan gazeteleri adaların ve özellikler Rodos'un işgalini İtalyan donanmasının büyük bir zaferi gibi göstermişlerdir. Gerçekte ise adalardaki Osmanlı kuvveti yok denecek kadar azdır, en fazla kuvvet Rodos'tadır. Hüseyin Cahit, Tanin gazetesinde şöyle yazar; "İtalyanların bu muharebede ne kuvvet gösterdiklerini sorarız. Rodos'ta 1.000 kişi üzerine 10.000 kişi ile ve bataryalar ve toplarla zırhlularla hücum ederek yerlilerin hıyaneti ile cephanesiz kalan askeri esir etmek ne vakitten beri tarih-i harpte bir eser-i muvaffakiyet olarak zikredilmeye başlandı". (Hüseyin Cahit, "İtalya Bir Devlet-i Muazzama Oluyor", **Tanin**, 11 Haziran 1912'den nakleden; Şıvgın, **a.g.e.**, s. 110). Yine başka bir İtalyan gazetesinde çıkan bir makalede şu bilgiler verilmektedir; Rodos'a giden İtalyan kuvvetleri General Giovanni Ameglio kumandasında olup, iki alay piyade, bir alay bersaglieri (keskin nişancı), bir dağ taburundan birer bölük istihkam, süvari

ölü ve yaralı veren Türk tarafına karşılık, İtalyanların kaybı biri zabıt altı ölü ve 30 kadar yaralıdır. İtalyanlar 1.000 kadar da Türk esir almışlardır.²⁷

Osmanlı Devleti bu işgallere tepki göstermekle birlikte engel olamamış, bir taraftan adalarda görev yapan resmi görevlilerle Müslüman ahaliden isteyenlerin tahliyesini sağlamak için çalışmalar yaparken, diğer taraftan da adalara yönelik zahire ve hayvan ihracını yerel ahalinin ihtiyacı haricinde durdurmuştur.²⁸ İtalya bu süreçte, savaş bitince adaları Yunanistan'a hediye edecekmiş gibi bir intiba yarattığından, adaların İtalya tarafından işgal edilmesine en çok Yunanistan sevinmiştir.²⁹ Keza bu işgallerin geçici ve iyi niyetli olduğunu ve kendilerinin Yunanistan ile birleşmelerini sağlayacağını düşünen adaların Rum halkı da başlangıçta İtalyan işgalini sevinçle karşılamışlardır. Zamanla İtalyanların gitmeye niyetli olmadıklarını anlayınca da, adaların Yunanistan'a ilhakı için çalışmalara başlamışlardır. Ada ahalesinin bu faaliyetleri ise doğal olarak İtalyan yönetimini rahatsız etmiştir.³⁰

Trablusgarp Savaşı sonrasında Türkiye ile İtalya arasında başlayan barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'ni Sait Halim Paşa temsil ederken, İtalya'nın temsilcileri G. Volpi ve Guido Fusinato olmuştur. İtalya, anlaşmak için Osmanlı Devleti'ne, Rodos ve Oniki Ada hususunda şu üç seçeneği sunmuştur;

1. Adaların İtalya hâkimiyetine verilmesi,
2. Muhtariyet,
3. Yerli halka birtakım garantiler vererek Türkiye'ye iadesi.³¹

ve bir de muhafaza kıtasıyla cebel bataryaları grubundan oluşmaktadır (BCA 30.10.0.0.237.600.1/4, 6.6.1932). Bu gazete haberinde Rodos'taki Türk muhafaza kuvvetleri 3.000 kişi olarak ifade edilmiştir (BCA 30.10.0.0.237.600.1/5, 6.6.1932).

²⁷ BCA 30.10.0.0.237.600.1/6.

²⁸ BOA. BEO., 4064/ 304771; BOA. DH.EUM.MH.,246/42, BOA.BEO., 4091/306753; DH.İ.UM.EK., 89/53'den nakleden; Ediz, **a.g.m.**, s. 44, 45.

²⁹ Babanzade İsmail Hakki, "Adalar Ahalisi", **Tanin**, 14 Haziran 1912'den nakleden; Şıvgın, **a.g.e.**, s. 111.

³⁰ Joseph S. Roucek, "The Legal Aspects of Sovereignty Over the Dodecanese", The American Journal of International Law, Vol. 38, No. 4 (Oct., 1944), pp. 701-706'dan nakleden; Ediz, **a.g.m.**, s. 42.

³¹ Turan, **a.g.m.**, s. 95. Bu teklif yapıp görüşmeler devam ederken, İtalya taraftarı Fransız Le Temps gazetesi yapılan pazarlıklarda adaların durumuyla ilgili şu yorumda bulunur; "Adalara gelince, İtalya onları Türkiye'ye iadeye daima hazırdır. Fakat adalar halkına karşı bir taahhüt altına girdiğinden halkın hukuk ve hürriyetinin korunmasını temin etmek ve bunu büyük devletlerce tasdik ettirmek isteyecektir. İtalya bir devlet-i muazzama-i Hristiyanîye olmak sıfatıyla kucağına atılmış olan adalar halkını Türkler'in intikam ve husumetine terk edemez. Türkiye adaların evvelce olduğu gibi, hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmayarak iadesi düşüncesini bertaraf etmelidir. Tabii ki, İtalyan askerleri adaları Türkler'in Libya'daki asker ve subaylarını geri çekerek ve Araplar'ın mali ve askeri

Başlangıçta bunları kabul etmeyen Osmanlı Devleti, Balkanlarda durumun karışması üzerine 15-18 Ekim 1912’de Ouchy’de bir gizli anlaşma ile onun eklerini oluşturan barış anlaşmasını ve 3 protokolü imzalanmak durumunda kalmıştır. Antlaşmanın 2. maddesine göre İtalya, Trablusgarp ve Bingazi’nin Osmanlı asker ve memurlarından tahliye edilmesi karşılığında, Rodos ve Oniki Adayı Türkiye’ye iade edecektir:³²

“Her iki hükümet muahede-i haziranın imza edilmesini müteakip zabıtlarına, askerlerine ve kezaik memurun-i mülkiyelerine avdet emrini hükümet-i seniye Trablusgarp ve Bingazi’dekilere, İtalya Hükümeti de Adalar denizinde işgal edilmiş Cezair’dekilere vermeye taahhüd ederler. Salifüzükr adaların İtalyan zabitan ve asakiri ile memurun-i mülkiyesi tarafından tahliye-i fiiliyesi Trablusgarp ve Bingazi kıtalarının Osmanlı zabitan asakir ve memurun-i mülkiyesi canibinden tahliyesini müteakip vukua gelecektir.”³³

Fakat Balkan Savaşları sırasında Yunanistan’ın bu adaları işgali kaçınılmaz görüldüğünden, Ouchy Antlaşmasının yanında yapılan gizli bir anlaşmayla, bu adaların İtalya tarafından tahliyesi söz konusu olduğunda, buraların Yunanistan tarafından işgal edilmemesi için, tahliye işleminin Osmanlı Devleti’nin istediği bir zamanda olması kararlaştırılmıştır. İtalya ile gizli bir anlaşma yapıldığını Harbiye Nezareti’ne gönderdiği bir yazıda ifade eden Sadrazam Kamil Paşa, Yunanlılar tarafından işgali kuvvetle muhtemel olan bu adalar ahalisi kendilerini savunamayacak durumda olduklarından, Yunan Hükümeti ile barış anlaşması yapılan kadar adaların İtalya işgalinde kalmasında karar kılındığını bildirmiştir.³⁴ Bu kararda İngiltere’ye sipariş edilen iki savaş gemisinin teslim edilememesi de etkili olmuştur. Bu gemiler gelmeden harekete geçilirse Rodos ve Oniki Adanın da Yunanistan’ın eline geçeceğinden çekinildiğinden, buraların İtalyanların elinde kalmasının tercih edildiği görülmektedir. Tabii bilindiği üzere, Ege Adaları İtalya’dan ziyade, Türkiye ve Yunanistan arasındaki en önemli anlaşmazlık konularından bir tanesidir. Türkiye gizli anlaşma ile Rodos ve Oniki Adayı İtalyan işgalinde bıraktığından, Balkan Savaşları devam ederken Yunanistan’ın işgal ettiği İnkarya, Sakız ve Midilli Adalarını geri almaya odaklanmıştır.³⁵ Aslında

teşkilatını dağıtmasından sonra tahliye edecektir” (Le Temps, Tanin, 31 Ağustos 1912’den nakleden; Şıvgın, a.g.e., s. 139).

³² Turan, a.g.m., s. 97.

³³ “Muahede-i Sulhiyenin Metni”, Tanin, 24 Ekim 1912’den nakleden; Şıvgın, a.g.e., s. 143.

³⁴ Charles Wella, **Bahr-i Sefid Meselesi**, (Çev. Suad Münir), İstanbul, 1331 s. 72’den nakleden; Hayta, “Rodos İle 12 Ada’nın...”, s. 143; Hayta, a.g.e., s. 53, 54.

³⁵ Turan, a.g.m., s. 100.

denilebilir ki, Ouchy Antlaşması ile Osmanlı Devleti Trablusgarp ve Bingazi ile birlikte hukuken değil ama fiilen Rodos ve Oniki Adayı da kaybetmiş olup,³⁶ yaşanan gelişmeler ve Yunanistan ile yaşanan her sorun Oniki Adanın İtalya'da kalmasını sağlamıştır.

Bu süreçte İngiltere, İtalya'nın Rodos ve Oniki Adayı tahliye etmesini isterken; İtalya ise adaların, Osmanlı Devleti'nin Ouchy Antlaşmasındaki yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamak için elindeki tek koz olduğunu ifade edecektir.³⁷ İtalya, Osmanlı Devleti Bingazi'deki birliklerini geri çekmediğinden bu adaları boşaltmak zorunda olmadığını iddia etmektedir. Görünen o ki, Bingazi'de bazı Osmanlı subayları tahliye emirlerine karşı gelme pahasına bazıları da merkezden böyle bir haber kendilerine ulaşmadığından bölgede kalmaya devam etmişlerdir. Hem bu terk etmeyişi hem de bu Osmanlı subaylarının bölgedeki Arap direniş örgütlenmesine destek olmaları, İtalya tarafından Ouchy Antlaşmasının gereğinin yerine getirilmemesi olarak yorumlanmıştır. Osmanlı yönetimi ise itiraza sebep olan bu subayların adını kayıt listesinden çıkararak anlaşma şartlarının uygulandığını ileri sürmüştür.³⁸

Balkan Savaşı sırasında Balkan sorununu ele almak üzere Aralık 1912 ve 1913 Ağustos tarihleri arasında bir araya gelen Londra Büyükelçiler Konferansı, İtalya'nın güney Ege adalarını elinde tutmaması gerektiği ana fikriyle toplanmıştır. Konferansın vereceği karar için önündeki seçenekler şunlardır; bu adaların Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi, adalara İtalyan vesayeti altında özerklik verilmesi, Yunanistan'ın asıl istediği gibi adaların doğrudan Yunanistan'a devredilmesi. Konferansın ikinci toplantısında Ruslar, Limni, Gökçeada ve Semadirek Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne bırakılması, İngilizler ise Yunanistan'a verilmesi tezini savunmuşlardır. Tartışmalar neticesinde bu adaların ileride alacakları durum ne olursa olsun büyük devletlerin nezaret ve kontrolleri altında tarafsızlaştırılmaları da görüşülmüştür. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasındaki süreçte Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bu adaları işgalini hiçbir zaman kabul etmemiş ve tanımamış, adalar üzerindeki egemenlik haklarının devam ettiğini uluslararası alanda beyan etmiştir. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Anlaşması'nın 5. maddesi ile Girit dışındaki adaların geleceği konusunda

³⁶ Şıvgın, a.g.e., s. 146.

³⁷ *The Times*, 7 Ocak 1914, *The Times*, 29 Ocak 1914'ten nakleden; Çağla D. Tağmat, "Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Oniki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, c. 28/1, İstanbul, 2018, ss. 139-161, s. 145, 146.

³⁸ Athena M. De Fabo, "The Aegean Island Question and Greece: A Diplomatic History 1911-1914", Doktora Tezi, The George Washington University, Washington D.C., 1981, s. 273'ten nakleden; Childs, a.g.e., s. 257.

karar verme yetkisi, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleriyle beraber İtalya'ya verilmiştir.³⁹ Aynı yılın 14 Kasım'ında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Anlaşması'nın 15. maddesiyle de, Londra Anlaşmasının 5. maddesi dâhil bütün şartlarının muhafaza edilmesi iki devlet tarafından kabul edilmiştir.⁴⁰ Bu çerçevede altı devletin aldığı karar gereği Bozcaada, Gökçeada ve Tavşan Adası dışında kalan adaların silahsızlandırma şartı ile Yunanistan'a bırakılması 14 Şubat 1914 tarihinde karara bağlanmıştır.⁴¹ İtalyan işgalindeki Oniki Ada ise, bu karar içerisinde yer almamış, İtalya Oniki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne iade edeceğini ifade ederek konuyu kararın dışında tutmuştur.⁴² Yunanistan ise, altı devletin kararıyla kendisine bırakıldığına hükmettiği adalar üzerinden pazarlığa girilerek, Osmanlı Devleti'ne Midilli Adasını verip, İtalyan işgalinde olmasına rağmen resmen Osmanlı adası olan Oniki Adayı almak istediğini Mayıs 1914'te İngiliz yetkililere iletmiştir. Fakat Oniki Adaların devrini uluslararası çıkarları için asla uygun görmeyen İtalya, bu teklifi kabul etmemiştir.⁴³

Bu süreci bir süre sonra Venizelos şöyle anlatmıştır;

*"Balkan Muharebesi sırasında adaları işgal etmiştik. Bu adaların mukadderatını Londrada Süfera Konferansı tayin edecekti. Müzakereye başlandı ve beş tanesinin Yunanistan'da kalmasına karar verildi. Türkiye bu kararı kabul etmedi. Muharebeye hazırlandı, İngiltere'ye iki zırhlı ismarladı. Bu gemiler gelince mücadeleye atılacaktı. Adalar Denizi kenarında oturan Rumları tehciye hazırlanıyordu. Sait Halim Paşa ile benim müşterek dostumuz olan M. Dillon'u tavassuta memur ettim. Sadrazam ile konuşmak istiyordum. Brüksel'de buluşacaktık. Yola çıktım. Giderken Münih'te Avusturya'nın Sırbistan'a ultimatom verdiğini işittim. Büyük muharebe çıkmak üzere idi. Mülakat geri kaldı."*⁴⁴

Venizelos'u görüşmeden alıkoyan savaş, I. Dünya Savaşı'dır.

³⁹ Bilal Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler, 1912-1913**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. LIII'den nakleden; Özlü, **a.g.m.**, s. 25.

⁴⁰ Aydoğan Özman, "Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XLIII (1988), s. 197- 206. s. 198.

⁴¹ Bilal Şimşir, **Ege Sorunu Belgeler, 1912-1913**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s. LIII'den nakleden; Özlü, **a.g.m.**, s. 25.

⁴² Ediz, **a.g.m.**, s. 46.

⁴³ F.O. 24936/13439/14/19, No. 274, Sir F. Elliot to Sir Edward Grey, 28 May 1914'den nakleden; Ediz, **a.g.m.**, s. 46.

⁴⁴ "Türk-Yunan Dostluğu", **Vakit**, 31.10.1930, s. 6.

2. I. Dünya Savaşı Sırasında Rodos ve Oniki Ada

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Yunanistan, İtilaf Devletleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik olur. İkinci Balkan Savaşından sonra çözülemeyen adalar meselesini Türk Başvekiliyle görüşmek için Brüksel'e giderken, Avusturya'nın Sırbistan'a ultimatoma vermesiyle memleketine dönmeye mecbur kalan Venizelos, 1914 senesi ilkbaharında o zamanki Türk yöneticilerinin Anadolu'daki Rum unsurunu kovmağa başladığını iddia eder ve Türk yetkililerce İngiltere'ye ısmarlanmış olunan harp gemilerinin teslim alınmak üzere olunmasını da kendilerine karşı bir tehdit olarak yorumlar. Böylece Yunanistan, Venizelos'un ifadesiyle, Türkiye'ye karşı yalnız kalmamak için İngiltere, Fransa ve İtalya'yı müttefik olarak seçmiştir.⁴⁵

İtalya ise, Birinci Dünya Savaşı'na hangi taraf kendisine daha fazla toprak verirse, onun yanında girme kararındadır. Öncelikle İtilaf Devletleri olmak üzere her iki tarafla da görüşen İtalya, Avusturya ile 1915 yılının Ocak ayında görüşmüş ve diğer bazı toprak isteklerinin yanında Oniki Adayı da istemiştir. Avusturya, İtalya'ya istediği toprakları ve bu arada Oniki Adayı vermeyi, savaş bittikten sonra olması şartıyla kabul etmiştir. Fakat taleplerinin hemen gerçekleşmesini isteyen İtalya, savaşın bitmesini beklemek istemediğinden pazarlık görüşmeleri kesilir. 1915 Mart ayından itibaren Çanakkale cephesinin açılmasına karar verilmesiyle de İtalya tekrar Müttefikler tarafına yönelmiş⁴⁶ ve Boğazlar sisteminin bir parçası olan adalar Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesine karşı yapılan taarruzlarda üs olarak kullanılmıştır. Böylece bu adaların potansiyel tehdit olduğu bir kez daha kanıtlanırken, yine aynı savaşta, İtalyan işgali altında olan Oniki Ada ahalisi de müttefikler yanında Türklere karşı savaşmış ve kırk ticaret gemisi müttefikler hesabına asker ve teçhizat nakletmiştir.⁴⁷

Savaş boyunca Oniki Adayı elinde tutan İtalya, bu adaları başka hedefleri elde etmek için pazarlık nesnesi haline getirmiştir, bu durum Oniki Adanın başından beri diplomatik bir işlevi olduğunu göstermektedir.⁴⁸ İtilaf Devletleri ile İtalya arasında 1915 yılında imzalanan Londra Anlaşması adaların İtalya tarafından nasıl pazarlık konusu yapıldığına örnek olarak gösterilebilir. Bahsedildiği üzere Avusturya ile anlaşamayan İtalya bu sefer tekrar İtilaf Devletleri ile görüşmeye başlamış ve gizli bir şekilde 26 Nisan 1915'te

⁴⁵ G. P., "M. Venizelos'un Muharririmize Beyanatı- "Niçin Dost Olmalıyım?... Bu Dostluk Beynelmülel Mevkimizi Kuvvetlendirecek, Avrupa'nın Nazarında Bizi Yükseltecektir", **Akşam**, 26.3.1930, s. 2.

⁴⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, 12. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, s. 117.

⁴⁷ Mehmet Saka, **Ege Denizi Adalarında Türk Hakları**, Yıldız Matbaası, Ankara 1955, s. 33.

⁴⁸ Childs, **a.g.e.**, s. 259.

İngiltere, Fransa ve Rusya ile imzaladığı Londra Anlaşmasıyla o dönemde işgali altında bulunan Rodos ve Oniki Adanın hükümlerini muhafaza edeceğini bu devletlere kabul ettirmiştir. Anlaşmanın 8. maddesi ile “*İtalya halen işgal altında bulunan Rodos ve Oniki Adanın hükümlerini muhafaza edecektir*” denilmiştir. Bu ve verilen diğer bazı tavizlere karşılık İtalya, bir ay içerisinde savaşa katılacaktır. Nitekim bundan sonra 20 Mayıs 1915’te Avusturya’ya, 20/21 Ağustos 1915’te de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan eden İtalya, 22 Ağustos’ta da Ouchy Antlaşmasını feshettiğini, dolayısıyla Rodos ve Oniki Adadan çıkmayacağını ilan etmiştir. Yunanistan’da başa geçen Venizelos ise 1917 yılının Ocak ayında Roma’ya bir temsilci göndererek, İtalya’ya Rodos ve Oniki Ada’dan istediği iki adayı hâkimiyetine alarak kalanları kendilerine bırakmalarını teklif etmiştir. Fakat ülke içerisinde durumu güçlendikçe Venizelos, daha fazla isteklerde bulunacaktır.⁴⁹ Yunanistan’dan başka adaların Rum ahalisinin de adaların Yunanistan’a bağlanmasını istemesi Venizelos’un elini kuvvetlendirecektir. 1918 yılının Aralık ayında Atina Üniversitesi Profesörü Zervos ve Rousos, adalar halkını temsilen İngiliz Hükümetine ve Wilson’a gönderdikleri telgrafla Yunanistan ile birleşmek isteklerini iletmışlerdir.⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 18 Ocak 1919’da Paris’te çalışmalarına başlayan Paris Barış Konferansında Ege adalarının durumu da görüşülmüştür. Yunanistan Başbakanı Venizelos, konferanstan önce İtalya ile kendi aralarında bir anlaşma yapmayı İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ve İtalya Dışişleri Bakanına teklif etse de bu kabul edilmemiştir. Konferansa 30 Aralık 1918’de sunduğu “Greece at the Peace Conference” adlı metin ile toprak taleplerini ileten Yunanistan’ın istedikleri yerlerin arasında Rodos ve Oniki Ada da vardır. İtalya, istediği yerlerin 1915 Londra Anlaşması ve 1917 St. Jean de Maurienne Anlaşmalarıyla zaten kendisine vaat edildiğini Yunanistan’a hatırlatarak* imzacı devletlerin bundan vazgeçmesinin düşünülmemeyeceğini bildirir. İsteklerinde ısrarcı olan Venizelos’a, Yunanistan’da kurulan “Oniki Ada Cemiyeti” Paris’e delegeler göndererek ve konferansa Wilson prensiplerini hatırlatarak destek olurlar. Bu kez 3 Şubat tarihinde “10’lar Konseyi”nde taleplerini tekrarlayan Venizelos, bütün Ege adalarını ister. Talepler, Lloyd George’un teklifi üzerine ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya’dan oluşan komisyonda görüşülür ve 6 Mart 1919’da İtalyan işgalindekiler hariç, Meis adası dâhil bütün Ege adaları Yunanistan’a verilir.

⁴⁹ Turan, **a.g.m.**, s. 103, 104.

⁵⁰ The Globe, 4 Aralık 1918’den nakleden; Tağmat, **a.g.m.**, s. 147.

* Oysa 1915 Londra Anlaşması’nı ABD Başbakanı Wilson, 1917 St. Jean de Maurienne Anlaşmasını da Rusya onaylamadığından bu anlaşmalar yürürlüğe giremeyecektir (Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 171).

Fakat Adriyatik meselelerinde ABD'nin muhalefeti yüzünden İtalya, 24 Nisan tarihinde "Dörtler Konseyi"nden çekilince Lloyd George'un önerisiyle,⁵¹ 14 Mayıs 1919'da bu sefer Rodos ve Oniki Ada, Meis dâhil olmak üzere, Yunanistan'a verilmiştir.⁵²

İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de güçlü bir İtalya'ya karşın zayıf Yunanistan'ı tercih etmesi yüzünden konferansta beklediği desteği bulamayan İtalya, bundan sonra Türkiye siyasetini müttefiklerinden bağımsız bir halde yürütme kararı alarak,⁵³ bir taraftan henüz konferans devam ederken Anadolu'da işgallere başlarken* diğer yandan da işgali altındaki Rodos ve Oniki Adadan birkaçını bile olsa kurtarmak amacıyla Yunanistan ile kendi arasında anlaşmayı denemiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Tomaso Tittoni, konferans dönüşünde Venizelos ile temasa geçerek 29 Temmuz 1919'da Paris'te bir anlaşma imzalamıştır. "**Tittoni-Venizelos Anlaşması**" olarak anılan bu anlaşma ile İtalya, Ege'de işgali altındaki adaların, Rodos Adası hariç, hükümlerini Yunanistan'a bırakıyordu. Anlaşmanın ayrıntılarına göre İtalya, Barış Konferansının bu adalar hakkında kesin bir karar vermesini takiben iki ay içinde Rodos'a geniş bir özerklik verecek, Yunanistan ise kendisine devredilecek adalarda İtalya'nın okul, yol, liman vs. inşası için harcadığı paraları ödeyecektir. Aynı gün yapılan gizli bir anlaşmaya göre, İtalya Rodos halkı arasında bir plebisit hazırlamayı kabul etmiştir. Bu ve diğer bazı maddelerden oluşan Tittoni-Venizelos anlaşması uygulamaya konulamamıştır. Bunda eskiden beri İtalya'yı Rodos ve Oniki Adadan çıkarmak ve buraların tamamını Yunanistan'a vermek için çabalayan İngiltere Başbakanı Lloyd George'un çabaları etkili olmuş ve ABD Senatosu da 17 Mayıs 1920'de diğer bazı yerlerle birlikte Rodos ve Oniki Adanın Yunanistan'a verilmesini uygun bulmuştur. Dolayısıyla İtalya'ya düşen de Tittoni-Venizelos anlaşmasını feshetmek olmuştur.⁵⁴

10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşmasının V. kısmının 84. maddesiyle daha önce büyük devletler kararıyla Yunanistan'a bırakılan adalar dışında Gökçeada ve Bozcaada da Yunanistan'a bırakılmış;⁵⁵ XI. kısmın 122.

⁵¹ Hayta, **a.g.e.**, s. 128, 129.

⁵² Turan, **a.g.m.**, s. 105, 106; Hayta, **a.g.e.**, s. 129.

⁵³ Çelebi, "*Atatürk Dönemi...*", s. 97.

* Milli Mücadele döneminde Anadolu'daki İtalyan işgalleri için bakınız; Mevlüt Çelebi, "*Milli Mücadele'de İtalyan İşgalleri*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C IX, S 26, (Mart 1993), ss.395-416; Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002.

⁵⁴ Hayta, **a.g.e.**, s. 130, 131.

⁵⁵ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)**, Cilt: 1, TTK Basımevi, Ankara 1953, s. 557. <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Sevr.pdf>.

maddesiyle Türkiye'nin hâlihazırda İtalya işgalinde bulunan Akdeniz Adaları ve Meis Adası üzerindeki bütün haklarından İtalya lehine feragat ettiği ilan edilmiştir. Antlaşma maddesi şöyledir;

“Türkiye elyevm İtalya'nın taht-ı işgalinde bulunan Cezair-i Bahr-i Sefîd Adaları yani: Stampalya (Astropalya), Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos (Kilimli), Loryos (Leros), Patnos (Patmos), Limpos, Sumbeki (Sömbeki), İstanköy Adaları ile bu adalara tabi cezair-i sagire ve (Kastellorizo, Meis) ve Kosi (Kos) Adası üzerindeki kaffe-i hukuk ve tasarrufatından İtalya lehine olarak feragat eyler.”⁵⁶

Bu paylaşımından memnun olmayan Yunanlılar, Sevr Antlaşmasını önce kabul etmeyecek, ancak iki gün sonra imzalayacaklardır.⁵⁷

Yunanistan'ın Rodos ve Oniki Adadan vazgeçmemesi ve adalar halkının da Yunanistan'a meyletmesi ile Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı nedeniyle Sevr Antlaşmasının uygulanması zora girince İtalya, Yunanistan ile yeni bir anlaşma yapmaya çalışmıştır.⁵⁸ Bu anlaşmanın adı ise “Bonin-Venizelos Anlaşması”dır.* 10 Ağustos 1920'de yani Sevr Antlaşması ile aynı gün imzalanan anlaşmanın tarafları İtalya'nın Paris Büyükelçisi Kont Lelio Bonin ile Venizelos'tur. Anlaşma, Rodos ve Meis Adaları hariç olmak üzere Oniki Ada ve bunlara tabi adacıkların hâkimiyetini Yunanistan'a vermiştir. Yine bu anlaşmayla İtalya, iki ay içinde Rodos'a geniş bir muhtariyet verecek ve İngiltere Kıbrıs'ı Yunanistan'a terke karar verirse de 15 yıl sonra Rodos'ta plebisit yapacaktır. Tittoni-Venizelos Anlaşmasında olduğu gibi Yunanistan, İtalya'nın adalarda yaptığı inşaat masraflarını ödeyecektir. Yunanistan'a bırakılan adalar halkı Sevr Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle Yunan tebaası sayılacak fakat 18 yaşından büyük olanlar bir yıl içerisinde

⁵⁶ Erim, **a.g.e.**, s. 567. <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Sevr.pdf>.

⁵⁷ Cahit Kayra, **Sevr Dosyası**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 75.

⁵⁸ Turan, **a.g.m.**, s. 107.

* Bonin-Venizelos Anlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de imzalanan Osmanlı Barış Anlaşması'nın yanında, kimi Osmanlı Devleti'ni dolaylı olarak ilgilendiren kimi de o dönemin siyasi sorunlarına dair imzalanan yedi anlaşmadan biridir. Diğerleri şunlardır; 1) Trakya'da Bulgaristan topraklarından bir bölümünü Yunanistan'a aktaran ve Bulgaristan'a Ege'ye çıkış kolaylığı tanıyan anlaşma; 2) Doğuda ekonomik sözdinletirlik alanlarını saptayan üçlü anlaşma, 3) İlerde kurulacak Ermenistandaki azınlıklar konusunda Ermenistanla Büyük Devletler arasındaki anlaşma; 4) Yunanistan işgalindeki topraklardaki azınlıklara ilişkin anlaşma; 5) İtalya ile Avusturya-Macaristan'ın mirasçısı Devletler arasındaki sorunları çözen Andlaşma ve 6) Orta Avrupa'da henüz saptanmamış olan sınırlar sorununu çözen Andlaşma (Osman Olcay, **Sevres Anlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. XLV).

Türkiye veya İtalya tabiiyetine girme hakkına sahip olacaklardır. Bütün bu kararlar, bu anlaşma Sevr Antlaşmasına bağlı bulunduğundan, Sevr Antlaşmasının geçersiz olmasıyla uygulamaya konulamamıştır.⁵⁹

Milli Mücadele döneminde, diğer işgalci devletlerden farklı olarak Anadolu ile dostane ilişkiler geliştiren İtalya, doğu politikası olarak Türkiye'nin mevcudiyetinin devamı ile İzmir ve Trakya'daki hukuki haklarının devamını savunmuştur. Bu dostane siyasetin sebebi, Akdeniz havzasındaki menfaatlerini korumak ve Akdeniz'de dengeleri bozacak büyük bir Yunanistan'ın kurulmasına bağımsız bir Türkiye'nin idamesiyle engel olmaktır.⁶⁰ Mussolini de iktidarının ilk günlerinde Türkiye aleyhinde herhangi bir şey söylememiş fakat Lozan Konferansı öncesinde, konferansın bir an önce toplanmasını ve müttefiklerin Türkiye'ye karşı birlikte hareket etmelerini istemiştir. Bunun nedeni o sırada saltanatın kaldırılması ve halifenin durumu gibi önemli iç siyaset olaylarıyla meşgul olan Türkiye'den istediklerini daha kolay alacaklarını düşünmesidir.⁶¹

Bu süreçte İtalya işgalindeki adaların ahalisi, durumlarına itiraz etmeye devam etmişlerdir. Rodos Piskoposu, The Times gazetesi editörüne gönderdiği mektupta adadaki Rumların durumuyla ilgili şunları anlatmıştır; *"Ada halkı Yunanistan ile birleşmek istiyor. Paskalya günü ada halkı bir araya toplandı ve bir manifestoyla barışçıl bir şekilde işgal hükümetine (İtalya) hakaret etmeden Yunanistan ile birleşme arzusunu dile getirdi. Bu, silahlı güçlerin savunmasız insanlara saldırması için yeterliydi. Kadın, erkek, çocuk demeden ateş açtılar. Yüz kişi yaralandı ve bunlardan onunun durumu ağır... İnsanlar tehlikeli bir durumda, uzuvlarını kaybedenler, kan tükürenler var. Seçkin kişiler hapishanelerde, günde sadece bir parça ekmek ve suyla yaşıyorlar. Silahlı güçler adalar arasındaki iletişimi kesti... Özetle Helen nüfusunun yok edilmesi için her şey yapılıyor. İnsan hakları adına, dini bir lider olarak olanları size bildirmek istedim."*⁶²

3. Lozan Antlaşması'nda Rodos ve Oniki Ada

Başarıyla kazanılan Türk Kurtuluş Savaşı neticesinde, 20 Kasım 1922 tarihinde Lozan görüşmeleri başladığında tablo şöyledir; Sevr Antlaşması onaylanmamış ve dolayısıyla uygulanamamış, Sevr Antlaşmasına bağlı olarak

⁵⁹ Turan, **a.g.m.**, s. 107, 108; Hayta, **a.g.e.**, s. 132, 133.

⁶⁰ Çelebi, *"Milli Mücadele Döneminde..."*, s. 184.

⁶¹ Ramazan Erhan Güllü, *"Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansımaları"*, **CTAD**, Yıl: 11, Sayı: 22, Güz 2015, ss. 305-329, s. 315.

⁶² The Times, 13 Mayıs 1919'dan nakleden; Tağmat, **a.g.m.**, s. 149.

imzalanan Bonin-Venizelos Anlaşması ise İtalya Hükümeti tarafından feshedilmiştir.⁶³ Konferans açıldığında; Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adası Türkiye'nin elinde, Rodos ve Oniki Ada İtalya işgalinde, başta Doğu Akdeniz Adaları olmak üzere diğer Ege adaları ise askerden arındırılmış olmak koşuluyla Yunanistan hâkimiyetindedir.⁶⁴ Barış görüşmeleri başlamadan önce İsviçre'ye giderek Lord Curzon ve R. Poincaré ile görüşen Mussolini, kendilerine verilen Rodos ve Oniki Ada'yı kaybetmemek için kulis çalışmalarına başlamış,⁶⁵ Milli Mücadele dönemindeki müttefiklerinden bağımsız hareket etme politikasına son vererek Lozan'da yeniden müttefikleriyle işbirliği yapmayı tercih etmiştir.⁶⁶

22 Kasım'da başlayan konferansta görüşülecek konular tasnif edilmiş ve adalar konusu birinci komisyon olan "Ülke ve Askerlik Sorunları" başlığında ele alınmıştır. Komisyonun başkanı Lord Curzon'dur.⁶⁷ Ege adaları konusu bu komisyon tarafından 25 Kasım tarihli toplantıda ele alınmış, Türk heyetinin görüşü Misak-ı Milli'ye ve 14 Şubat 1914 tarihli büyük devletler kararına dayandırılmıştır. Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü komisyonda, Ege Denizi ve Akdeniz Adalarının coğrafi durumları itibariyle Küçük Asya'ya bağlı olduklarından Anadolu'nun huzuru ve güvenliği ile adaların ekonomik ihtiyaçlarının temini için Türkiye'ye bağlanmaları gereği üzerinde durmuştur. Adaların kışkırtıcılara ve kaçakçılara yardım etmemelerinin sağlanması açısından da askerden arındırılması, tarafsız ve bağımsız bir siyasi varlığa kavuşturulması istenmiştir.⁶⁸

Lozan Konferansı görüşmeleri başlamadan hemen önce Mussolini ile görüşen İsmet İnönü, eğer İngilizler barışı çıkmaza götürürler ve İstanbul ve Boğazlarda bir savaş açarlarsa İtalya'nın onlara katılıp katılmayacağını anlamaya çalışmış ve Mussolini'den İngiltere ile hareket etmeyecekleri yönünde olumlu bir cevap almıştır. Fakat konu adalara gelince İnönü, Mussolini ile olan temasını şöyle anlatmıştır; "*Mösyö Mussolini'ye adalardan söz açmak istedim. Adalar meselesi ne olacak, dedim. Kendi işgallerinde bulunan adalar için kesin olarak vaziyet aldı. Hallolmuş meseledir dedi ve halledilmiş bir meselenin hiçbir suretle tekrar konuşulması hatıra gelemez,*

⁶³ Hayta, a.g.e., s. 135.

⁶⁴ Özman, a.g.m., s. 199.

⁶⁵ Turan, a.g.m., s. 109.

⁶⁶ Çelebi, "Atatürk Dönemi...", s. 104.

⁶⁷ Seha Meray (Çev.), **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Genel Oturumların Protokolleri ve Birinci Komisyon Tutanakları ile Raporları (Ülke ve Askerlik Sorunları)**, Cilt: I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 13'ten nakleden; Tağmat, a.g.m., s. 152.

⁶⁸ Seha Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, Takım I, Cilt: 1, Kitap 1, s. 97'den nakleden; Hayta, a.g.e., s. 136.

tarzında müzakereye girmekten imtina etti."⁶⁹ İnönü, 26 Kasım tarihinde Ankara Hükümeti'ne gönderdiği telgrafta, Oniki Adanın toplantılarda mevzubahs edilmediğini bildirirken,⁷⁰ 24 Aralık 1922 tarihli telgrafında da şöyle demiştir; "*Konferansın küşadi mübahisinde Oniki Ada ve Suriye ve Irak hududlarının mevzu-ı bahs olmasını müttefiklerin istemeyecekleri şayi oldu. İtalyanlara Oniki Ada meselesinde suhuletle kendileriyle anlaşabileceğimizi tebliğ eyledim... Oniki Ada filhakika mevzu-ı bahs olmadı. Ben de ısrar etmedim.*"⁷¹

Konferansta Avrupalı müttefiklerle ortak hareket etme gayesi güden Mussolini, bu hedefine de ulaşmış gözükmektedir. Öncesinde İngiltere ve Fransa ile kurmaya çalıştığı iyi ilişkiler sayesinde Lord Curzon'un desteğini almış ve kendisini ilgilendiren Oniki Ada meselesinin diğer konulardan ayrılarak bu konuda kendisinin hakem olmasını sağlamıştır. Tüm taraflar, Oniki Ada meselesinin Türkiye ile İtalya arasında ayrıca imzalanacak bir antlaşma ile karara bağlanmasını kabul etmiştir.⁷²

Neticede Büyük Devletler, komisyonlarda görüşülüp de karar verilemeyen işleri kendilerine göre sonuçlandırarak 31 Ocak 1923 tarihli oturumda Türk Heyetine kararlarını tebliğ etmişlerdir. Sunulan bu tebliğin 15. maddesinde, Meis ile birlikte Rodos ve Oniki Ada İtalya'ya bırakılmıştır. 4 Şubat tarihinde bu anlaşma metnine bir muhtıra ile cevap veren Türk Heyeti, 15. maddeyi tamamen kabul etmiştir.⁷³ Bundan sonra zaten konferansın birinci devresi sona ermiştir.

Bu dönemde Ankara'ya dönen İsmet İnönü, 21 Şubat 1923 tarihinde TBMM'nin gizli celsesinde, Lozan Konferansında cereyan eden görüşmeler ve o gün içinde buldukları şartlar hakkında bilgi vermiştir. İnönü'ye göre, Konferansta barış görüşmeleri başlıca üç grup halinde mevzu bahis olmuştur. Birincisi, siyasi meseleler; arazi meselesi, hudutlar ve Boğazlardır. İkincisi mali ve iktisadi meseleler, üçüncüsü de kapitülasyonlar meselesidir. Adalar, arazi meselesi olarak ele alınan ilk gruptan olup; İnönü'nün ifadesiyle; "*Arazi*

⁶⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınları, Haz.: Sabahattin Selek, Ankara 2006, s. 328

⁷⁰ Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları*, Cilt: I., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 131, 275'den nakleden; Tağmat, *a.g.m.*, s. 153.

⁷¹ Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları*, Cilt: 1, Ankara 1990, B. No: 205'den nakleden; Hayta, "*Ege Adaları Sorunu'nun...*", s. 44.

⁷² "*Mussolini'nin Talepleri*", *Akşam*, 23.11.1922, s. 1; "*İtalya ve Oniki Ada*", *İkdam*, 24.11.1922, s. 1; "*İtalyan Metâlibi*", *İleri*, 25.11.1922, s. 2; *Akşam*, 25.11.1922, s. 1; "*İtalya, Türkiye ile Anlaşmak İstiyor*", *İkdam*, 26.11.1922, s. 2'den nakleden; Güllü, *a.g.m.*, s. 321.

⁷³ Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanakları*, Takım I, Cilt: 1, Kitap 2, s. 37'den nakleden; Hayta, *a.g.e.*, s. 142, 143.

mesaili olarak İtalyan işgali altında bulunan Oniki Ada mesaili vardı, ki konferansta mevzu bahis olmadı. Böyle düşünülmüştü. Esasen işgalleri altındadır. Kâmilen muahedeye dercetmek istemişlerdi. Bu kendileri için olmuş, bitmiş bir meseledir”.⁷⁴ Bu açıklama dinleyenleri ikna etmiş gözükmemektedir. Lozan Antlaşması hakkındaki Meclis müzakerelerinin çok çekişmeli ve hararetli geçtiğini ifade eden İnönü, tenkitlerin de çok sert olduğunu yazmıştır.⁷⁵ Nitekim 5 Mart tarihli oturumda İzmit mebusu Sırrı Bey adalar hakkındaki karar hakkında eleştiride bulunur ve sorar;

“Geçen günlerin münakaşası esnasında adaların Misakı Millide dâhil olmadığını Rauf Beyefendi tasrih buyurmuşlardır. Fakat efendiler Adalar nedir? Adalar Anadolunun bir cüzüdür. Küllün zikredildiği yerde cüz'ün zikrine ihtiyaç yoktur. Bir insan dediğimiz zaman burun ve kulağı var, gözü de var diyemeyiz. Mademki insandır, cüz'ü tamı var. Sonra bu adaların Anadoludan, Anadolu statükosundan infikâki gayri caiz olduğunu hey'eti murahhasamız, muhasımlarımıza karşı ilmi ve siyasi bir suretle anlatmak zahmetini ihtiyar buyurmamıştır. Hiç bir zaman adalar ortada bir tez olarak konulmuş, tetkik edilmiş değildir. Ceffelkalem; efendiler adaları size verdik demiştir ve bu suretle adaları Yunanlılara, İtalyanlara vermek suretiyle Anadolunun istikbali sarıh bir surette tehlikeye vaz olunmuştur. İstikbalde katlanılan bu tehlike, acaba halde ne istifade temin ediyor ki buna biz tahammül edelim?”

Konuşmasının devamında Sırrı Bey, Oniki Adanın daha evvel yine Lozan'da yapılan anlaşma gereğince (Ouchy Antlaşması), Türkiye Trablusgarp'tan çekildiği dakikada Türkiye'ye iade olunacağını hatırlatır.⁷⁶ Hüseyin Rauf Bey ise, bu iddia karşısında şu cevabı verir, “Ouchy Antlaşması ve adaların bize iadesi İtalyanların bize ilan harp ettiği dakikadan itibaren sıfır olmuş, kim harp ederse o kazanacaktır... Uhudu düvel harb başladıktan sonra sakittir, keenlemyekündür. Hiç bir devleti bir kayıt ile bağlayamaz.”⁷⁷

Kesintiye uğrayan Lozan görüşmeleri 23 Nisan 1923'te tekrar başlamış ve bundan bir ay sonra, 23 Mayıs 1923'te, Foreign Office'e bir mektup gönderen

⁷⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003196.pdf>, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 3, 21 Şubat 1923, s. 1291, 1292.

⁷⁵ İnönü, **a.g.e.**, s. 368.

⁷⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT04/gcz01004005.pdf>, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima Senesi: 3, 5 Mart 1923, s. 113.

⁷⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT04/gcz01004005.pdf>, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima Senesi: 3, 5 Mart 1923, s. 123.

Venizelos, Oniki Ada konusunda kulis çalışmalarına başlamıştır. İngiliz Hükümetinden Oniki Ada konusunda Yunanistan ile İtalya arasında bir görüşme başlatıp başlatamayacağını soran Venizelos, İtalya'nın Oniki Adadan Yunanistan lehine vazgeçmesi ihtimalinin görüşülmesi için İngiltere'den arabuluculuk rica etmiştir. 2 Haziran 1923'te bu mektuba cevap veren Foreign Office yetkilileri, konunun Lord Curzon'a iletildiğini ve aslında Bonin-Venizelos Anlaşması geçersiz olduğundan dolayı İtalya'nın Oniki Adayı Yunanistan'a devretmek gibi bir yükümlülüğünün olmadığını belirtmiştir. Yine de İngiliz Hükümeti bu konuda elinden geleni yapacağını ve konunun eşitlikçi ve adaletli çözümü için çaba sarf edeceğini vurgulamıştır. Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandris, Haziran 1923'te Roma'yı ziyaret ederek, Mussolini ile adalar konusunu görüşmüş fakat görüşme olumlu geçmemiştir. Mussolini, adalar konusunda Yunan çözüm önerisini kabul edemeyeceğini söylemiştir.⁷⁸

Konferansın bu ikinci devresinde Lozan'da, Rodos ve Oniki Ada meselesine değinilmezken, Meis Adası ve Adakale meseleleri çetin mücadelelere sebep olmuş ve İtalya ve Romanya ile bu iki ada için münakaşa edilmiştir. İtalyanlardan hiç olmazsa Türk karasuları içinde bulunan Meis Adası için ısrar etmemesi istenmiş,⁷⁹ fakat 31 Ocak 1923 tarihli oturumda Türk Heyetine sunulan antlaşma taslağının 15. maddesinde, Rodos ve Oniki Ada ile birlikte Meis Adası'nın da İtalya'ya bırakılması ve 4 Şubat tarihinde bu antlaşma metnine bir muhtıra ile cevap veren Türk Heyeti'nin, 15. maddeyi tamamen kabul etmiş olması sebebiyle netice alınamamıştır.

Sonuçta imzalanan Lozan Antlaşmasının 15. maddesi ile Türkiye, bahsedilen sebeplerden dolayı İtalya işgalindeki adalar ile ayrıca Meis Adası üzerindeki hukuki haklarında İtalya lehine feragat etmek zorunda kaldı; söz konusu maddede

*“Türkiye zirde tadadolunan adalar üzerindeki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eder: Elyevm İtalya'nın tahtı işgalinde bulunan Astropalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Halki (Calki), Skarpaseto Kazos (Casso), Piskopis, (Tiles), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kilimli), Leros, Patmos, Lipsi, Sombeki, (Symi) ve İstanköy (Kos) Adalarıyla bunların tevabiinden olan adacıklar ve Meis (Kastellorizo), Adası.”*⁸⁰ denmektedir.

⁷⁸ Tağmat, **a.g.m.**, s. 155, 156.

⁷⁹ İnönü, **a.g.e.**, s. 385.

⁸⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, Yedinci İçtima, 21.8.1339 Salı, s. 115. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001007.pdf>; İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 90.

Bu madde ve daha başka sebeplerle Lozan Konferansının doğurduğu bu anlaşmanın “*nakıs, natamam ve pek çok tehlikeli maddeye sahip olduğunu*” düşünen Şükrü Kaya, anlaşma maddeleri TBMM’de görüşüldüğü sırada şöyle der; “*Adalar Anadolu’ya denizden gelecek istilâ kuvvetlerini durduracak birer kale idi, tabirimi mazur görünüz, ben bunlara birer sabit donanma diyeceğim. Bu adalar sırf Anadolu’nun müdafası için yaratılmıştır. Hâlbuki müdafaa ise en haklı, en meşru bir haktır. Hâlbuki Yunanistan’ın elindeki bu adalar, Anadolu’ya vaki olacak taarruzun, tasallutun, hücumun ilk karakollarıdır.*” Nitekim İtalya’nın elindeki adalar da büyük bir tehlike arz etmektedir; “*Adalar, bence İtalyanların elinde Anadolu’ya doğru uyanacak bir isti’mar ve istismar siyasetinin bir mukaddimesidir*”.⁸¹

Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra, Yunanistan’ın lehine olmak üzere İtalya ile arabuluculuk yapma çabalarına devam eden İngiltere, ada Rumlarının tutumu konusunda Venizelos’u uyarma gereği duyarak, ada sakinlerinin İtalyan yönetimine karşı kışkırtıcı hareketlerden kaçınmalarını, aksi takdirde kendilerine destek olamayacaklarını bildirmiştir. Adalar meselesi, İngiltere aracılığıyla Yunanistan ve İtalya arasında halledilebilecek gibi olduğu anda ise, 27 Ağustos 1923 tarihinde, Yunanistan’ın Arnavutluk sınırında görev yapan General Enrico Tellini isimli bir İtalyan öldürülünce, ilişkiler gerginleşmiş ve İtalya 31 Ağustos 1923’te on beşten fazla savaş gemisiyle Korfu Adasını işgal etmiştir.⁸²

4. Lozan Antlaşması’ndan Sonra Rodos ve Oniki Ada

Bu gelişmelerden sonra Venizelos, Yunan halkının kendisine karşı gösterdiği muhabbeti bile kaybetmeyi göze alarak, Oniki Ada meselesini artık tamamıyla halledilmiş olarak gördüklerini söylemiştir. Ona göre İtalya-Yunanistan ilişkisinde hissiyatın hiçbir yeri yoktur ve bu Oniki Ada meselesi iki devlet arasındaki samimiyet ve dostane ilişkilere engel olamayacaktır.⁸³ Bu politikanın sebepleri elbette Yunanistan’ın dış politika dengelerinde aranmalıdır. Yunan Başvekili, Yugoslavya ile aralarındaki meseleleri de beş sene içinde halletmiştir. İtalya ile Yugoslavya arasında mevcut olan rekabet ve düşmanlık durumuna rağmen Yunanistan’ın her iki memleket ile dostane ilişkiler kurmaya çalışması Adalar Denizinde ve Balkanlardaki statükoyu muhafaza etmek istediğini göstermektedir. Fakat I. Dünya Savaşı’ndan büyük

⁸¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 2, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, Yedinci İçtima, 21.8.1339 Salı, s. 237, 238. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001007.pdf>.

⁸² Tağmat, **a.g.m.**, s.157.

⁸³ “*Atina Mektubu-Yunanistanın İtalya, İngiltere, Fransa, Romanya ve Yugoslavya ile Münasebetleri*”, **Hakimiyeti Milliye**, 7.1.1929, s. 2.

ganimetlerle çıkmış olan Yugoslavya, güneyden o kadar yaklaşmış bulunduğu Selanik limanına tam ve serbest olarak sahip olamamak mahrumiyetine ilanihaye dayanamayacak gibi görünmektedir. Bu durumda Venizelos, Balkanlardaki statüko siyasetini takviye etmek durumunda kalacaktır.⁸⁴

Alman bir yazara göre, Türk-Yunan barışında İtalya'nın rolünü de ihmal etmemek gerekir. Şöyle ki; Anadolu'daki emelleri gerçekleşmeyen İtalya, Musul meselesinin İngiltere lehine hallolması nedeniyle siyasetini değiştirmiştir. Türkiye'yi kendi sistemine sokmak, Roma-Tiran hattını Ankara'ya kadar uzatmak, bunu Budapeşte, Atina ve bu suretle Yugoslavya ile bağlamak onun uzak hedefi olmuştur. Böylece yazara göre, İtalyan politikası Balkanlar için büyük bir önemi olan ve Balkanların manzarasını esaslı surette değiştiren Türk-Yunan barışına yol açmıştır.

1923-1938 dönemini kapsayan Atatürk döneminde Türk-İtalyan ilişkilerine bakıldığında ise; Milli Mücadele döneminde düşman olan İngiltere ve Fransa ile bile ilişkiler zamanla normalleşirken, Milli Mücadele'de görece iyi ilişkiler kurulan İtalya ile Türkiye arasında bu dönemde güvensizlik ve endişe hâkim olmaya başlamıştır. Hâkimiyeti altında bulunan Rodos ve Oniki Ada nedeniyle Türkiye ile komşu olan İtalya, Türkiye'deki yeni rejimin başarısız olmasını temenni eder bir halde olup, böylece Türkiye'nin zayıflamasıyla hedeflerine daha kolay ulaşmayı umut etmiştir.⁸⁵

Bu dönemde Yunanistan'ın, İtalya'nın yardımına muhtaç olması Venizelos'u sorun yokmuş gibi davranmaya itmesine rağmen, Oniki Ada meselesi, resmi makamlar istedikleri kadar onu gizlemeğe çalışsalar da, İtalya ile Yunanistan arasında gerçek anlamda dostane bir yakınlığın kurulmasına mani olmuştur. İtalya, adaları "İtalyanlaştırmak" gayesine yönelik tedbirlerden olarak Rodos ve Meis Adalarına İtalyan muhacirlerini sevk ve iskân etmeye başlamıştır. İtalyanların ayrıca adalardaki okullarda İtalyanca eğitimi zorunlu hale getirmek istemesine, Kilimli Adası Rumları muhalefet edince durumlar gerginleşmiş, İtalyanlar adaya askeri takviyede bulunmuşlar ve bunlar Rumlara sert bir şekilde müdahale etmişlerdir. Ev ve mağazalara giren İtalyan askerleri, buralarda buldukları Yunanlığa ait resimleri parçalamışlardır. Yine bu askerler, eşi İngiliz hanımı olan bir Rum'un evindeki İngiliz kral ve kraliçesine ait resimleri de yırtmışlardır. Başka bir Rum'un evinde bulunan Yunan bayrağı ise sokaklarda sürüklendikten sonra denize atılmış, Belediye Başkanı Kalvaros'un evi dinamitle patlatılmıştır. Adadaki İtalyan valisi de, hükümetinin bölgeye İtalyan muhacirleri göndererek adanın İtalyanlaştırılmasını desteklemektedir. Valiye göre,

⁸⁴ Mehmet Asım, "Son Atina Mülâkatları", *Vakit*, 22.12.1930, s. 4.

⁸⁵ Çelebi, "Atatürk Döneminde...", s. 104, 105.

İtalya'nın Akdeniz'de takip etmekte olduğu siyaset dikkate alındığında pek faydalı olacağı düşünülen bu tedbir sayesinde, üç kadim kıtanın en meşhur sahillerini kuşatmış olan İtalyan çemberi böylece takviye edilmiş olacaktır. Bu dönemde Rodos Adasına tedricen elli bin ve Meis Adasına da yüz bin İtalyan muhacirinin iskânı düşünülmüştür.⁸⁶ Diğer yanda İtalyan yönetimi, özellikle Rodos Adasında Ortodoks Rumların nüfusunun fazlalığı nedeniyle, bunlara karşı bir denge olmak üzere Türkler üzerinde Lozan Antlaşması'nın verdiği uyruk seçme (hakk-ı hiyar*) hakkını İtalyan vatandaşlığından yana kullanmaları ve adada kalmaları yönünde propaganda yürütmüştür.⁸⁷

Adalara İtalyan muhacirler yerleştirilirken, Antalya'da yayınlanan Antalya gazetesi sahibi Emin Bey gazetesinde, İtalyanların Rodos'ta Cumhurbaşkanı Gazi Paşa ve Türk Hükümeti aleyhinde propaganda yaptıklarına dair bir haber yayınlamıştır. Roma Büyükelçiliğinden bu habere verilen cevapta, bu yazılanların doğru olmadığı Hariciye Vekâletine oradan da Başvekâlete bildirilmiştir.⁸⁸ Bir süre sonra da adalarda Türklere yönelik “şekavetkarane” hareketlere karşı asla müsaade edilmemesi ve bu hareketlerde bulunanların şiddetle men edilmesi İtalyan Hükümeti tarafından Oniki Adalar Valiliğine bildirilmiştir.⁸⁹ Rodos Türkleri, kendi eğitimleri ve gelecekleri açısından İtalyan işgali dönemini, sonraki Yunan işgal dönemiyle karşılaştırdıklarında, görece daha iyi bir dönem olarak nitelendirmektedirler. Oysa Erdoğan, dönemin İtalyan valisi Maryo Lago'nun, Türkiye'deki Atatürk devrimlerinin Rodos'ta etkili olmaması için elinden geleni yaptığını ve adada “Türk” kimliğinin yerine “Müslüman” kimliğini yerleştirmeye çalıştığını

⁸⁶ BCA 30.10.0.0.236.596.3/1, BCA 30.10.0.0.236.596.3/2, BCA 30.10.0.0.236.596.3/3, 6.12.1926. 1929 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı'nın verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, Rodos'taki İtalyan muhacirlerin pasaportlarını değiştirerek muntazam pasaportlar almaya başlayıp, İzmir-Mersin arasındaki mıntikalara gelmeye başladıkları anlaşılmaktadır (BCA 30.18.1.2.1.14.12, 30.1.1929).

* Lozan Antlaşması madde 30: “İşbu muahedename ahkâmı mucibince Türkiye'den ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebaası bihakkın ve kavanini mahalliyeye mevzu şerait dâhilinde işbu arazinin intikal ettiği Devletin tebaası olacaklardır”. Madde 32: “İşbu muahedenameye tevfiқан Türkiye'den ayrılan bir kısım arazide yerleşmiş ve mezkûr arazideki ekseriyet ahaliden ırk itibariyle ayrı olan 18 yaşını mütecaviz eşhas, işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren iki sene müddet zarfında ahalisinin ekseriyeti kendisinin ırkına mensup olan devletlerden birinin tabiiyetini, mezkûr Devletin muvafakati şartıyla ihtiyar edebileceklerdir”. (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, s. 10)

⁸⁷ Cihan Özgün, “Rodos ve İstanköy Türklerinde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yaşam”, **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün (Ed.), İzmir 2014, ss. 153-183, s. 156.

⁸⁸ BCA 30.10.0.0.104.679.2, 23.9.1925.

⁸⁹ BCA 30.10.0.0.236.596.18, 17.9.1927.

hatırlatmaktadır.⁹⁰ Ayrıca bu vali döneminde 28 Mart 1925 tarih ve 1354 sayılı bir emirle Evkaf Nizamnamesi yapılarak, Rodos'taki Türk vakıfları İtalyan Hükümetinin kontrol ve denetimi altına alınmıştır.⁹¹ Adalar halkının İtalyan tebaası sayılmasını kabul eden kanun da 1925 yılında kabul edilmiştir.⁹²

Yine 1924 yılının Haziran ayında, İtalya'nın elindeki adalarda ve özellikle İstanköy Adasında askeri faaliyetlere giriştiği ve buralara yığınak yaptığı Türk Hariciye Vekâleti ve Başvekâlet tarafından haber alınmıştır⁹³. İtalyanların İstanköy'den başka Rodos Adasına asker yığdıkları ve Antalya, Kuşadası gibi Milli Mücadele döneminde işgal ettikleri Türk sahillerinde keşifte buldukları haberleri, her an İtalya'dan sahillerine bir saldırı gelebileceği ihtimaliyle 4-5 gün Türk kamuoyunu tedirgin etmiştir. Türk Hükümeti bu haberlere karşın alınacak önlemleri görüşmüş, ordu teyakkuza geçirilmiştir. Ankara Hükümeti'nin bilgi istediği İtalya Hükümeti bunun Türkiye'ye karşı bir hareket olmadığını açıklamıştır⁹⁴.

Türkiye-İtalya ilişkileri 1927 yılından itibaren göreceli olarak normalleşmeye başlamıştır. Bunun sebepleri; İtalya'nın, Türkiye'ye dönük niyetlerini geleceğe erteleyerek, Balkanlara ağırlık vermesi ve Türkiye'nin de bu arada İngiltere ve Fransa ile ilişkilerinin düzelmeye başlamasıdır.⁹⁵ Bu sıralarda önce İtalya veliahdı ve sonra da kral ve kraliçesi Rodos'u ziyaret etmişlerdir. 11 Nisan 1928'de Sen Jorj zırhlısıyla Rodos'a giden İtalyan veliahdı Prens Umberto'nun ikametine iki otel tahsis edilmiştir. Kendisine Rodos Cemaat-i İslamiyyesi* reisi Mahmud Hoca ile Rodos Eytam Müdürü olan Selam gazetesi sahibi Mehmed Kadri tarafından beş bin frank kıymetinde dört yüz senelik tarihi bir kılıç hediye edilmiştir. 12 Nisan 1928'de öğle üzeri aynı zırhlıyla İtalya'ya dönen veliahdın Rodos'a gelmesinden evvel hal ve hareketlerinden şüphelenilen on kadar Rum'un nezaret altına alınarak

⁹⁰ M. Akif Erdoğan, "Rodos'ta Türk-Müslüman Vakıflarının Durumu", **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün (Ed.), İzmir 2014, ss. 185-207, s. 193.

⁹¹ Zeki Çelikkol, **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 1. Kararnamenin metni için bakınız; Çelikkol, **a.g.e.**, s. 115-118).

⁹² Renzo Sertoli Salis, **Le Isole Italiane dell'Esge, Dall'occupazione Alla Sovranita**, Roma 1939, s. 325'den nakleden; Turan, **a.g.m.**, s. 113.

⁹³ **BCA** 30.10.0.0.101.653.19, 7.6.1924.

⁹⁴ Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2002, s. 370, 422 nolu dipnottan nakleden; Çelebi, "Atatürk Dönemi...", s. 105.

⁹⁵ Çelebi, "Atatürk Dönemi...", s. 107.

* Belgede "Rodos Cemaat-i İslamiyyesi" olarak geçen bu cemaatin adı "Çelikkol'a göre "Rodos Türk Cemaati" olup, İtalyan ve Rumlara göre ise resmi adıyla "Rodos Müslüman Cemaati"dir. Rodos adasının Türklerin elinden çıktığı 1912 yılında kurulmuştur (Çelikkol, **a.g.e.**, s. 2).

veliahdın ayrılmasından sonra tahliye edilmiş oldukları İzmir Vilayetinden bildirilmiştir.⁹⁶

Bir süre sonra da İtalya kral ve kraliçesi büyük bir ihtişamla Rodos Adasını ziyaret etmişler ve Mussolini yeni İtalyan Parlamentosunda “İtalya’nın Adalar Denizindeki Oniki Adadan bir ada değil bir kaya parçasını bile başka bir devlete bırakamayacağını” ilan etmiştir. Aslında adaların mülkiyeti konusunda İtalyan kabinesi de kendi içinde ikiye bölünmüş, hatta bir dönem kabinede Yunanistan ile anlaşma taraftarı olanlara rastlanmıştır. Belirtmek gerekir ki, Mussolini’nin “hükümetin değil bir adayı, bir kaya parçasını bile asla terk etmeyeceğini” ilanı aslında hem kendi kabinesine ve hem de bu arada Yunanistan ve Türkiye’ye verdiği bir cevaptır. Bu dönemde Mussolini, Rodos ve diğer adalar üzerindeki İtalya’nın mülkiyetini, inkâr kabul etmez bir şekilde faşist siyasetinin en büyük muvaffakiyetlerinden biri saymaktadır.⁹⁷ İtalya’nın, Türkiye ile açık bir siyaset takip ederek bir dostluk kurmaya çalışması* ve bu arada Yunanistan ile anlaşması İtalya kralının Rodos seyahatinin dünya siyasetinde büyük gürültüler çıkarmasına engel olmuştur. Mussolini doğu siyasetinin sınırlarını kesin olarak tespit etmiş olduğundan, İtalya kralının Rodos seyahati o dönemde Sardunya Adası seyahati kadar tabii görülmüştür. Öyle ki, İtalya kralını Rodos’a götürüp getiren İtalyan gemileri, İtalya sularını ziyarete gelen Yunan harp gemileri tarafından Taranto limanında hararetle bir surette selamlanmıştır.⁹⁸ Kral bu Rodos ziyareti sırasında yanında kraliçe ve üç prenses olduğu halde iki torpido

⁹⁶ BCA 30.10.0.0.236.596.24, 28.4.1928.

⁹⁷ “Oniki Ada-M. Musolini Beyanatta Bulunuyor”, **Vakit**, 28.5.1929, s. 1.

* Bu dostluk döneminde İstanbul Taksim’deki “Taksim abidesi”nin açılış merasimine İtalya sefiri davet edilmiştir (BCA 30.1.0.0.1.4.14, 5.8.1928); idari ve inzibati konular hakkında incelemelerde bulunmak üzere Dâhiliye Müsteşarı Hilmi Bey başkanlığında Jandarma Kumandanı Zeki Paşa’dan oluşan bir heyet İtalya’ya gönderilmiştir (BCA 30.18.1.2.1.6.18, 5.12.1928). 1930 yılında binbaşı, yüzbaşı ve mülazım rütbesindeki sekiz Türk zabiti eğitim görmek üzere İtalya’daki havacılık mektebine gönderilmiştir (BCA 30.18.1.2.9.14.10, 23.3.1930).

⁹⁸ “Haftalık Siyasi İcmal-İtalya Kralının Rodos Seyahatı- Küçük İtilâf Konferansı ve İtalya”, **Akşam**, 31.5.1929, s. 6; BCA 30.10.0.0.236.597.4, 26.5.1929. İtalya ve Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olduğu izlenimi veren Yunan Hükümeti, Londra’dan Daily Telgrafın verdiği bilgiye göre, yine de Adalar Denizinde bahrî üstünlüğünü muhafaza etmek için çağdaş savaş gemileriyle, yeni baştan tamir edilmiş savaş gemileri satın almaktan geri kalmamaktadır (“Son Haberler-Yunanistan Harp Gemileri Satın Alıyor”, **Hakimiyeti Milliye**, 7.6.1929, s. 3). Türk Hükümeti ise, İtalya’ya son sistem torpido muharıpleri sipariş edecektir (“Yunan Filosu Yunan Dretmotu İle Harp Edebilir mi?”, **Akşam**, 20.9.1929, s. 5). Sipariş edilen iki denizaltı gemisi, iki destroyer, üç muakkip motorbotun isimleri şöyledir; hücum denizaltı gemisi “Sakarya”, mayın denizaltı gemisi “Dumlupınar”, destroyerler “Kocatepe”, “Adatepe”, muakkip motorbotlar “Doğan”, “Martı” ve “Denizkuşu” (BCA 30.18.1.2.8.5.12, 29.1.1930).

muhafazasındaki yatıyla Meis Adasına da geçmiştir. Halk temsilcileriyle görüşen kral, halkın ne ile iştilal ettiğini, Anadolu'da bulunan Meis'lilerin ne ile geçindiğini ve pasaport konusunda sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarını sormuştur. Bu sorulara halkın gemicilik ve kömürcülükle iştilal ettiği, sünger çıkarabilmek için Türkiye'den izin istendiği, Anadolu'da yerleşik birçok Meisli olduğu ve bunların pasaport işlemlerinde bir zorluk yaşamadıkları yönünde cevaplar almıştır. İtalya kralı, Meisli doktorlara da, "*Anadolu'dan gelecek hastalara iyi bakılmasını ve İtalyanların en iyi dostu olan Türklerle hüsnü münasebette bulunmalarını*" tavsiye etmiştir.⁹⁹

Yunan resmi makamları, adalarda Rumların aleyhinde yaşanan gelişmeler hakkında tam bir sessizlik isteseler de, adalar ahalişi bunu kabul etmemişlerdir. Venizelos'un Roma seyahati ile iki memleket arasında başlayan teması devam ettirmek için Mussolini, İtalya Hariciye Nezareti Müsteşarı Grandi'yi Atina'ya göndermiştir. Grandi, bu ziyaretinde Yunan medeniyeti ile İtalyan medeniyeti arasındaki kadim yakınlıklardan bahsederek şöyle demiştir; "*İki memleket arasında esasen mevcut olan dostluk Roma'da M. Mussolini ile M. Venizelos tarafından imza edilen muahede ile bir kat daha takviye edilmiştir. Hem coğrafi vaziyetleri hem de ananevi rabitaları dolayısıyla istihsal edecekleri gayeler ve müdafaa edecekleri menfaatler bir olan memleketlerimiz arasındaki münasebatın bu muahede sayesinde bir kat daha samimiyet iktisap edeceğinden ve sıklaşacağından eminim.*" Ankara'yı da ziyaret eden Grandi, kendisine seyahat intibalarını ve Türkiye, İtalya ve Yunanistan arasında bir itilafı mümkün görüp görmediğini soran bir gazeteciye cevaben, böyle bir itilaf için hiçbir mani görmediğini söylemiştir. Fakat işgal ettikleri adaların Rum ahalişi, Grandi'ye daha Yunanistan'a ilk ayak bastığı gün Atina gazetelerinde bir mektup yayınlayarak kendilerinin Rum olduklarını ve Yunanistan'a bağlanmak istediklerini hatırlatmışlardır. Hatta "Oniki Adalı Gençler Birliği" bu mektubun aslını kendisine takdim etmek istedilerse de Grandi, cemiyet temsilcisini kabul etmemiştir. Hulasa bu ziyaretin iki memleket arasında mevcut ilişkileri ne daha iyileştirdiği ne de fenalaştırdığı söylenebilir. Resmi ilişkiler dostane gözükmele beraber, adalar meselesi iki ülke arasında havayı karartan bulutların mevcudiyeti gibidir.¹⁰⁰ Bu ziyaretin hemen akabinde Selanik'te bulunan "Oniki Adalı Gençler Birliği" Oniki Ada Rumlarına karşı yapılan baskılardan dolayı İtalya aleyhinde nümayişler yapmışlar, Yunanistan'daki muhalif lider Çaldaris de,

⁹⁹ BCA 30.10.0.0.236.597.4, 10.6.1929.

¹⁰⁰ "Atina Mektubu-M. Grandi Atina'da", **Hakimiyeti Milliye**, 20.1.1929, s. 2. İlerleyen zamanlarda da, Yunanlılar, İtalyanların işgali altındaki Oniki Adadaki halkın ekseriyetinin Yunan olduğunu zaman zaman cihana hatırlatmaktan geri kalmayacaklardır (Noye Zürher Saytung, "*Ulus Postası-Yunanistan ve İtalya*", **Ulus**, 19.4.1939, s. 4).

Oniki Ada Rumlarının durumlarıyla ilgilenmemekle itham ettiği Yunan Hükümetini tenkit etmiştir.¹⁰¹

İtalya, bunlardan başka işgal ve idaresi altındaki Oniki Ada metropolitliklerinin Patrikhane ile bağlarını da kesmiştir. Buralarda ayrı bir ruhani idare kurulması hakkında Patrikhane ile İtalya arasında İstanbul'da uzun süren görüşmeler gerçekleştirilmiş ve durum Sen Sinot Meclisi'nin onayına sunulmuştur. Patrikhane aslında Oniki Ada metropolitliklerine ruhani bağımsızlık verme yanlısı olmasa da, Venizelos'un Roma'da Mussolini ile yaptığı mülakat neticesinde durum kesinlik kazanmış ve Patrikhane bu bağımsızlığı kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁰²

1930 yılına gelindiğinde, Venizelos kendi aleyhlerinde olanlar da dâhil olmak üzere savaşı takip eden bütün anlaşmaları iyi niyetle kabul ettiklerini belirterek, barışa ve bilhassa Türkiye ile olan barışa bağlı olduklarını ifade etmiştir. Artık anlaşmaların kendilerine çizdiği ve temin ettiği sınırları kabul edip, Yunan refahını bu sınırlar içerisinde kurmağa azmettiklerini ve Adalar Denizinde hâkim olmak fikirlerinin ortadan kalkmış olduğunu ilan etmiştir.¹⁰³

Sonuç

İtalya, ulusal birliğini sağladıktan sonra takip ettiği sömürgecilik politikasının hedefini Doğu Akdeniz olarak belirlemiş ve büyük devletlerin desteğini kısmen sağladıktan sonra da bu bölgede harekete geçmiştir. 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne bir ultiimatı vererek Trablusgarp'a saldıran İtalya, buradaki başarılı Osmanlı savunmasını geçemeyince, Ege Adalarından Rodos ve Oniki Ada'yı işgal etmek suretiyle Osmanlı Hükümeti'ni, işgal ettiği bu adalara karşılık Trablusgarp ve Bingazi'yi kendisine terke mecbur bırakmaya çalışmıştır. Bu adalar, uzun vadede ele geçirmek istediği Batı Anadolu topraklarına çok yakın olan jeopolitik konumları nedeniyle de İtalya'ya oldukça cazip gelmiştir. İtalya aynı zamanda Trablusgarp'taki

¹⁰¹ “Bir Hadise-Oniki Adalı Rumlar Selanikte İtalya Aleyhine Nümayişler Yaptılar”, **Cumhuriyet**, 29.3.1929, s. 3.

¹⁰² “İtalya Adalarına İstiklal Veriyor”, **İkdam**, 3.9.1929, s. 1. Dâhiliye Vekâletinden Başvekâlete 28 Mart 1927 tarihinde gönderilen bir yazıya göre; Yunan Konsolosluğu tarafından Yunan Patrikhanesine gönderilen bir tebligatta Oniki Ada kiliselerine ruhani muhtariyet verilmemesi ve İtalya Hükümeti namına patrikhane ile müzakeratta bulunan senyöre ret cevabı verilerek meselenin şimdilik muallak bir halde bırakılması lüzumunun tavsiye edildiği İstanbul vilayetinden haber alınmıştır (BCA 30.10.0.0.109.725.3). Fakat yukarıda belirtildiği gibi, Venizelos-Mussolini görüşmesi neticesinde Yunan Konsolosluğu ve Patrikhane durumu kabul etmek zorunda kalacaklardır.

¹⁰³ “Yunan Başvekilinin Deniz Siyasetine Dair Beyanatu-İtilaf İçin Esas Ne İmiş?-Esas İki Memleket Donanmalarının Müsavatıdır”, **Hakimiyeti Milliye**, 13.2.1930, s. 1.

başarısızlığını örtmek için, her ne kadar gerçeği yansıtmasa da, adalarda zor şartlar altında başarılı bir askeri operasyon gerçekleştirdiğini kendi kamuoyunu inandırarak, iç politikada rahatlamayı da hedeflemiştir. Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla bu adaların Yunanistan'ın eline geçmesi tehlikesinden dolayı Osmanlı Devleti, bunların İtalya elinde emaneten ve geçici bir süreliğine kalmasına razı olmuş ve bu konuda iki ülke arasında gizli bir anlaşma imzalanmıştır. Fakat patlak veren I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler nedeniyle bu adalar tahmin edildiğinden daha uzun bir süre, 1947 yılına kadar, İtalya hâkimiyetinde kalacaktır.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan itibaren bu adaların başka bir devletin elinde olmasının zararlarını görmeye başlamış, savaş sırasında İtalyan idaresi altındaki adalar ahalisi Müttefikler yanında yer alarak Osmanlı Devleti aleyhinde silah kaçakçılığı gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise, Osmanlı topraklarını işgal eden devletler arasında olmasına rağmen, İzmir'in kendisi yerine Yunanistan'a bırakılmasından dolayı rahatsız olan İtalya, Türkiye ile olumlu ilişkiler geliştirmeye gayret etmiş ve diğer devletlere göre ılımlı olan politikasıyla bu topraklarda sömürgeci amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu süreçteki tutumuyla Türk Hükümeti ve kamuoyuyla karşı karşıya gelmemiş, nispeten iyi bir düşman olarak algılanmıştır. Türkiye-İtalya ve Yunanistan arasındaki bir mesele gibi gözükken Rodos ve Oniki Adadaki hâkimiyet meselesi büyük devletlerin de karıştığı bir dış politika ve pazarlık meselesi haline gelmiş, İtalya kâh büyük devletlerle kâh Yunanistan ile kendi arasında bir anlaşma yapmaya çalışarak bölgedeki varlığını kabul ettirmeye çalışmıştır. Aynı şekilde bu süreçte kulis çalışmaları yapan Yunanistan da bu adaların kendisinde kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Lozan görüşmeleri sırasında adalar meselesini bir oldu-bittiyle kendi lehlerinde halletmek isteyen Mussolini, Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan da istifade ederek mevcut fiili durumu Türk Hükümetine de kabul ettirmiş ve böylece işgali meşrulaştırarak hukuki zemini de sağlamlaştırmıştır.

Bundan sonraki süreçte, İtalyan işgalindeki bu adalarda Rumlar, Türkler ve İtalya tarafından adalara getirilen İtalyan muhacirler bir arada yaşamaya başlamışlardır. I. Dünya Savaşı sonrasında, yeni sağlanan barış ve sükûnet ortamını bozmamak ve statükoyu muhafaza etmek isteyen Türk ve Yunan Hükümetleri, adalardaki İtalyan hâkimiyetini, adalardaki Türk ve özellikle Rum ahalinin aksine, artık olgunlukla karşılamak kararındadırlar. Rum ahali ise başlangıçta sevinçle karşıladıkları İtalyan işgalinin gerçek yüzünü çok geçmeden görmüş ve Türk hâkimiyeti dönemini arar olmuştur. İtalya, adalarda uyguladığı "İtalyanlaştırma" politikasının gösterdiği gibi, bölgeyi doğrudan doğruya kendi topraklarının doğal bir uzantısı olarak görmüş ve

bölgede bir kolonizasyon kurmayı düşünmüştür. Fakat özellikle adalarda yaşayan Rum ahali, Venizelos'un bu durumu Yunan Hükümeti olarak kabul ettiklerini ilan etmesine rağmen, İtalyan mahalli yönetimince kendilerine yapılan kötü muameleler nedeniyle adalarının işgaline direnerek her fırsatta bu durumu protesto etmişlerdir. Türk Hükümeti ise bu süreçte adalardaki Türk ahaliye her konuda destek olmuş, onlarla bağlantısını koparmadan ahalinin ihtiyaç ve taleplerini karşılamaya gayret etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv ve Resmi Belge

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

TBMM Zabıt Ceridesi

2. Kitaplar

_____ ; **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)**, Cilt: 1, , TTK Basımevi, Ankara 1953.

Ahmet, Rasim; **Osmanlı Tarihi I**, (Düz.: Metin Hasırcı), Emir Yayınları, İstanbul 1999.

Akşin, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (Cilt: 1-2: 1914-1995)**, 12. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul.

Childs, Timothy W.; **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan Diplomatik İlişkileri**, Çev.: Deniz Bertay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2008.

Çelikkol, Zeki; **Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1992.

Erim, Nihat; **1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, ATAM Yayınları, Ankara 2015.

İnönü, İsmet; **Hatıralar**, Bilgi Yayınları, Haz.: Sabahattin Selek, Ankara 2006.

Kaymakçı, Mustafa; Cihan Özgün, **Rodos ve İstanköy Türklerinin Yakın Tarihi-Ege Denizi'nde Yükselen Sessiz Çığlık**, İzmir 2015.

Kayra, Cahit; **Sevr Dosyası**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

Küçük, Cevdet (Ed.); **Türk Hakimiyetinde Ege Adaları Yönetimi**, SAEMK Yayınları, Ankara 2002.

- Olçay, Osman; **Sevres Anlaşmasına Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- Örenç, Ali Fuat; **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Saka, Mehmet; **Ege Denizi Adalarında Türk Hakları**, Yıldız Matbaası, Ankara 1955.
- Soysal, İsmail; **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945)**, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- Şıvgın, Hale; **Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.
- Taşkıran, Cemalettin; **Oniki Ada, Hatalı Kararlar, Acı Kayıplar**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

3. Makaleler

- Çelebi, Mevlüt; *“Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalyan İlişkilerini Etkileyen Faktörler”*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXXI, Bahar 2015, Sayı: 91, ss. 93-130.
- _____ ; *“Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri”*, **Bellekten**, TTK Yayınları, Cilt: LXII, Sayı: 233, Ankara, Nisan 1998, ss. 157-206.
- Ediz, İsmail; *“İtalya'nın Oniki Ada'yı İşgali ve Güney Arnavutluk Sorunu (1912-1918)”*, **Akademik İncelemeler Dergisi** (Journal of Academic Inquiries) Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2016, ss. 35-59.
- Emecen, Feridun; *“Süleyman I”*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2010, Cilt: 38, ss.: 62-74.
- Erdoğan, M. Akif; *“Rodos'ta Türk-Müslüman Vakıflarının Durumu”*, **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün (Ed.), İzmir 2014, ss. 185-207.
- Erim, Nihat; *“Ege Adaları Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi”*, **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, Ed. Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün, İzmir 2014, ss. 23-54.
- Güllü, Ramazan Erhan; *“Benito Mussolini'nin İtalya'da İktidara Gelişinin Türk Kamuoyuna Yansıması”*, **CTAD**, Yıl: 11, Sayı: 22, Güz 2015, ss. 305-329.
- Hayta, Necdet; *“Rodos İle 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”*, **OTAM**, Sayı: 5, 1994, ss.: 131-144.
- Kurtcephe, İbrahim; *“Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyanlarca İşgali”*, **OTAM**, Sayı: 2, 1991, ss. 201-216.

Özgün, Cihan; “*Rodos ve İstanköy Türklerinde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yaşam*”, **Rodos ve İstanköy Türklüğü**, Mustafa Kaymakçı, Cihan Özgün (Ed.), İzmir 2014, ss. 153-183.

Özlu, Hüsnü; “*Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci*”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25 (2012-Güz/Autumn), ss. 9-32.

Özman, Aydoğan; “Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Hukuki Statüsü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XLIII (1988), s. 197- 206.

Tağmat, Çağla D.; “*Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Oniki Ada Konusunda (Gizli Görüşmeler)*”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, c. 28/1, İstanbul, 2018, ss. 139-161.

Turan, Şerafettin; “*Rodos ve 12 Adanın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*”, **Bellekten**, TTK Yayınları, Cilt: XXIX, Sayı: 113, Ankara, Yıl: 1965, Ocak, s. 77-119.

4. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Son Posta

Tan

Ulus

Vakit

Ek-3

Günün Ansiklopedisi

Ege adaları

Ege adaları birer birer mihver devletlerinin eline geçiyor. Ankara radyosunun verdiği habere nazaran İngiltere yalnız Giritle Kıbrıs müdafaa edecekmiş. Böylelikle, günün meselesi haline gelen Ege adalarının türkçe isimleriyle bugün kullanılan fransızca şekillerini aşağıya dercediyoruz. Bu adalardan Sisam ve Taşos müstemsin diğerleri Megrutiyetin ilânında bizim eski Cezairi Bahri Sefid vilâyetimize aitti. Vilâyet merkezi Rodos, Sakız, Midilli, Lîmnî olmak üzere 4 sancaktan, bunlara bağı 18 kaza ve 19 nahiyeden ibaretti: Eskiden Kıbrıs da bu idari teşkilâta dahildi Vilâyetin merkezi Sultan Hamîdin son devirlerinde kâh Sakız, kâh Rodos olmuştur.

Ege adalarının meskûnları, bizim idarelerimizdeyken - küçükü büyüğü 24 taneydi. Anadolu'da Menteşe sancağının sahilindeki dar burun da bu idari teşkilâta girerdi.

Ege adaları şunlardır:

Bemadrek	Semotraki
İmros	İmbros
Lîmnî	Lîmnos
Borcaada	Ténédos
Bosbaba	Aistrati
Midilli	Lesbos (Mytilinâ)
Yunre	Moskonisia
İpsaro	Psara
Sakız	Chios
Karyot	Nicaria
Furni	Phurnês
Batnos	Patmos
Lepso	Lipsos
Leryoz	Leros
Kalimnos	Kalymnos
Ostropalya	Astropalia
Istanköy	Ko
İncirli	Nisiros
Bömbeki	Symi
İiyaki	Tilos
Hergit	Charki
Rodos	Rhodes
Kerpe	Karpathos
Kaşot	Kasos

Bunlara, yukarıda bahsettiğimiz Taşos ve Sisam'î de ilâve etmeli.

Vilâyetin nüfusu bizim zamanımızda 300,000 kadardı. Bunların 20,000 i müsülman, 3,000 i yahudi, mütebaki ise rumdu. Müsülmanlar İstanköy, Midilli ve Sakızda yaşarlardı. Yalnız Sakızdaki müsülmanlar rumca konu-